

UDC: 347.62(497.1)"1918/1941"
2-74-45(497.1)"1918/1941"

CERIF: H130, H250, H300

DOI: 10.51204/HLH_22204A

Симо М. ИЛИЋ*

БРАЧНО ПРАВО У КРАЉЕВИНИ СХС / ЈУГОСЛАВИЈИ: СТАЊЕ ЗАКОНОДАВСТВА И ПОКУШАЈ РЕФОРМЕ

По уједињењу у Југославији је постојао јавни партикуларизам између шест јавних подручја на којима се примењивало различито право. На пољу брачног права ситуација је била додатно сложена, јер је постојао додатни партикуларизам између верског брачног права шест конфесија. У чланку се сумарно приказује стање државног и верског законодавства са посебним освртом на застареле норме, а у наставку се излажу проблеми јавне несигурности и сукоба закона који су проистекли из таквог уређења. У стручној јавности постојала је општа сагласност да је постојеће стање било веома нефункционално и да су биле потребне реформе, али сагласности око конкретних решења није постојала. Сигурно је било колики утицај верске заједнице треба да имају у будућем уређењу, и зависно од тога предлаћана су три модела: обавезни црквени брак, факултативни браћански или црквени брак, или обавезни браћански брак. Најослепше се приказује званичан предлог умерене реформе у Предоснови браћанског законика, као и разлози због којих она никад није била сprovedена. Посебно се анализира преузимање страног права и адекватности француских норми у оквиру домаћег јавног система.

Кључне речи: брачно право, државно-црквено право, црквени брак, браћански брак, јавни француски

* Студент мастер студија Правног факултета Универзитета у Београду, email: simo@hotmil.com.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Крај Првог светског рата довео је до уједињења Јужних Словена у нову државу Краљевину СХС, касније Југославију. Када је уједињење проглашено првог децембра 1918. године, сам процес интеграције и изградње нове државе био је на почетку. Интеграција је била потребна и на пољу права, посебно грађанског, јер у Југославији није постојао јединствен правни систем, већ се на различитим деловима државе примењивало право које је пре рата важило на тој територији.¹ Овакав правни партикуларизам био је у великој мери штетан по правни саобраћај у новој држави – само постојање великог броја различитих прописа компликовало је обављање правних послова, док су контрадикторни прописи онемогућавали трансакције и доводили до великог броја спорова. Овакво стање захтевало је доношење јединствених правних правила којима би се са једне стране решио проблем правног партикуларизма, а са друге стране модернизовало и реформисало постојеће право. Процес унификације права почео је веома амбициозно, али се већ на почетку сусрео са великим бројем препрека, од недостатка „политичке воље” до импровизацијом убрзане унификације путем владиних уредби (које су са правом критиковане).²

Значај брака и породице за свако друштво је вишеструк. Он се не ограничава само на задовољавање емотивних и репродуктивних потреба појединаца, већ се кроз брак заснива и низ економски значајних правних чињеница, везаних за наслеђивање, међусобно помагање и издржавање, режиме имовине супружника итд. Овај значај био је још наглашенији у првој половини прошлог века, када је ванбрачна заједница (конкубинат) била неприхваћена, а деца рођена у таквим ванбрачним заједницама значајно обесправљена на појединим правним подручјима.³ Унификација и реформа брачног права нису биле важне само ради регулисања грађанскоправних односа, већ и ради успостављања потпуне једнакости међу грађанима нове

1 Територија Југославије била је подељена на шест правних подручја: предратну Србију, Словенију и Далмацију, Хрватску и Славонију, Босну и Херцеговину, Црну Гору и Војводину. На овим подручјима примењивана су различита права која су пре рата важила на њима.

2 Види: Marko Pavlović, „Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3–4/2018, 493–523; Гордана Дракић, „Формирање правног система у међуратној југословенској држави”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, вол. XLII, 1–2/2008, 645–655; Слободан Јовановић, „Нестајање закона”, *Из историје и књижевности I*, БИГЗ, Београд 1991, 399–409.

3 Види: Симо Илић, „Положај ванбрачне деце у првој Југославији”, *Весник правне историје*, 1/2020, 248–282.

државе и омогућавања њиховог повезивања и породичним везама, како би те везе допринеле да нова држава постане заиста заједница свих својих грађана, а не скуп независних, међусобно удаљених, територијалних јединица.

Брачна права у новоформираној Краљевини била су прилично застарела, и већином су била неадекватна и у деветнаестом веку, а за нове, измењене, прилике прве половине двадесетог века била су апсолутно неприкладна. Већински регулисана црквеним правом, брачна правила била су оптерећена ригидним црквеним догмама (нпр. неразрешивост брака код католика) и игнорисала су социјалне реалности. Поред тога, разлике између различитих конфесија као и отворени сукоби међу њима преливали су се и на поље брачног права. Тако су мешовити бракови онемогућавани или отежавани за страну другачије вероисповести, а постојао је и проблем преласка на другу веру са циљем изигравања закона, што су различити верски службеници толерисали и подржавали. Напослетку, постојао је и проблем правне несигурности, јер су свештеници и верски службеници који су судили у брачним стварима игнорисали позитивноправне прописе државног права и у брачним споровима примењивали право своје цркве или верске заједнице, чак и онда када је оно било супротно важећем државном праву.

Овакво стање у брачном праву као и његове неповољне последице привукли су значајну пажњу стручне јавности, подељене на конзервативну, реформистичку и умерену струју. Без обзира на припадност једној од ових струја, постојала је општа сагласност да је постојеће стање неадекватно и да је потребно значајно реформисање прописа брачног права. Постојала је и сагласност да се по том питању мора брзо деловати, па је предлагано и да се посебна правила о брачном праву донесу још пре јединственог грађанског законика за нову државу. Уколико не дође до доношења нових, јединствених, прописа – истицано је да се морају донети бар прописи о решавању интерлокалних и интерконфесионалних сукоба закона, како би се бар делимично превазишла правна несигурност која је тада владала. Постојале су и теме око којих је стручна јавност била подељена, међу којима је највише неслагања било на тему одабира форме за склапање брака, али без обзира на неслагања и сукобе ове теме су биле обимно расправљане у стручној литератури, као и на два конгреса правника Краљевине Југославије.⁴

4 Већ је у Резолуцији Другог конгреса правника у првом ставу наведено: „Правна сигурност у читавој држави нужно тражи, да се донесе још пре унифицирања грађанског права јединствен грађански женидбени закон, који да предвиди увјете за ваљаност и узроке за развод брака за све грађане без разлике вере сасвим једнако.”, а исти захтев је поновљен у Резолуцији Шестог конгреса прав-

Треба напоменути и да став о потреби реформе брачног права није био без својих противника. Отпор су пружале конзервативне друштвене групе, као и клерикални интелектуални кругови који су на брачно право гледали као на инструмент за контролисање грађана и обрачун са другим, супарничким, верским заједницама. Овај отпор, иако са правнотехничке стране ирационалан, значајно је успоравао и онемогућавао реформу застарелих и неадекватних прописа.

У наставку ће бити сумарно приказани прописи верског и државног права који су уређивали брачно право по верским заједницама и правним подручјима, а после тога ће бити изложен проблем сукоба закона, који је нужно произишао из постојећег правног партикуларизма. Након тога биће анализирани најзначајнији проблеми у брачно-правној регулативи и приказана предложена решења, како она проистекла из јавног дискурса, тако и она садржана у званичном пројекту – Предоснови грађанског законика за Краљевину Југославију. У наставку биће разматрана само питања везана за склапање, постојање и развод брака, док се брачно-имовинска питања неће разматрати.⁵

Разматрање стања законодавства и покушаја реформе брачног права има за циљ да прикаже негативне последице застарелог брачног законодавства и правног партикуларизма на свакодневни живот у међуратном периоду, али и сукобе између верских заједница, као и сукобе између клерикалних кругова и правничке елите, који су својом неспремношћу на компромис значајно отежали покушане реформе. Неефикасност у реформи овако битне гране права у великој мери осликава шире друштвене сукобе и парализу институција која је владала у првој југословенској држави.

2. ПРОПИСИ О БРАКУ У КАНОНСКОМ ПРАВУ ПРИЗНАТИХ⁶ ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

После уједињења, на различитим правним подручјима нове државе важила су предратна правила о признавању цркава и верских

ника, опет у првом ставу: „да се материјално лично и имовинско брачно право хитно регулише државним законом једнаким за све грађане.” За пун текст резолуција конгреса правника види фн. 132.

- 5 О личном брачном праву и брачном имовинском праву у првој Југославији писао сам из родне перспективе у: Симо Илић, „Правни положај жене у Предоснови грађанског законика за Краљевину Југославију”, *Весник љавне исијорије*, 2/2020, 194–247.
- 6 У литератури постоји неслагање око тога које су верске заједнице биле признате у Краљевини СХС и Краљевини Југославији. У овом раду термин „признате верске заједнице” односи се на оне верске заједнице чије је канонско брачно право било примењивано и признато од стране државе.

заједница и односу државе према њима.⁷ Упоредо са важењем старе регулације текао је и процес „унификације” односа југословенске државе према црквама и верским заједницама, током ког је држава усвајањем неколико закона регулисала однос са појединачним црквама и верским заједницама.⁸ У овом односу државе и цркве посебно место заузимало је брачно право, које је на великом делу територије сматрано верским питањем, и чије је регулисање у потпуности или у одређеној мери било остављено верским заједницама. Овде ћемо изложити учења о браку и брачна правила најзначајнијих верских заједница у Краљевини Југославији.

2.1. Брачно право Православне цркве

Православна црква брак одређује као свету тајну у којој два лица различитог пола изјављују слободну вољу да ступе у брак, а свештеник утврђује ову везу црквеним обредом.⁹ Брак настаје тек кад свештеник благослови изјављену вољу младенаца¹⁰, па према томе благослов свештеника је конститутивни део свете тајне и брак не може бити пуноважан ако он недостаје.¹¹

Мешовити брак није био дозвољен са припадником нехришћанске вероисповести. Такав брак, ако би био склопљен, био би ништав и могао би конвалидирати једино ако би нехришћански брачни друг прихватио православну веру.¹² Склапање брака са лицем друге хришћанске вероисповести било је условљено његовом писменом изјавом пред парохом и два сведока да неће ометати православну страну у исповедању своје вере нити покушавати да је преведе у своју веру, и да ће своју децу крштавати и васпитавати у православној вери. Православна страна у браку имала је обавезу да лепим начином

7 Види: Далибор Ђукић, *Инијерконфесионално законодавство у Југославији и Србији 1919–2006*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2022, 78–88.

8 Види: Dragan Novaković, „Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2012, 939–965.

9 Брачна правила Српске православне цркве, Свети архијерејски синод / Српска манастирска штампарија, Београд – Сремски Карловци 1933, чл. 1–2. Теорија је дала сличну дефиницију: „Брак је црквом (у виду св. тајне) благословена веза мужа и жене ради потпуне заједнице у свим животним односима између њих, која служи као средство за умножавање рода људског.” Чедомиљ Митровић, *Црквено право*, Књижара Геце Кона, Београд 1921, 131.

10 Чл. 36.

11 Детаљно о хришћанском погледу на брак види: Сергије Троицки, *Хришћанска филозофија брака*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1934.

12 Чл. 12, 49.

приволи брачног друга православној вери. Мешовити брак могао се склопити само у православном храму, пред православним свештеником и по православном обреду.¹³ Ако би се уверио у озбиљност ових обећања, парох би тражио разрешење и благослов од надлежног архијереја.¹⁴ За мешовити брак важили су само прописи СПЦ. Ако би мешовити брак, у коме је један брачни друг припадао Православној цркви, био склопљен пред свештеником друге вероисповести, а други брачни друг одбио да пређе у православље, православни духовни суд би на захтев православне стране или по службеној дужности поништио такав брак због брачне сметње разлике вероисповести.¹⁵

У прописима СПЦ постојале су две врсте правних препрека за закључење брака. Прве су биле брачне сметње које су забрањивале склапање брака, а уколико би се брак и поред њих склопио, он би био ништав или рушљив. Другу групу чиниле су брачне забране, околности услед којих није било дозвољено склапање брака, али ако би брак био склопљен упркос забрани он би био пуноважан, али би повлачио и црквену казну. Брачне сметње деле се на личне сметње, сметње због недостатка пуноважне изјаве воље и сметње због недостатка облика.

Личне сметње делиле су се на неотклоњиве и отклоњиве. Неотклоњиве су биле: узраст (ненавршена шеснаеста година за мушкарце, четрнаеста за жене); крвно сродство (у правој линији без обзира на степен сродства, а у бочној до четвртог степена закључно); тазбинско сродство (до трећег степена); духовно и грађанско сродство (до другог степена); сродство из ванбрачног рођења (у правој линији без обзира на степен сродства, и до трећег степена у бочној); постојећи брак; ранија четири брака истог лица; разлика вере;¹⁶ коначно искључење из црквене заједнице; свештенички чин; монашки завет; доживотна забрана ступања у брак на основу закона или правоснажне пресуде. Отклоњиве личне брачне сметње биле су: узраст (ненавршена осамнаеста година за мушкарце, шеснаеста за жене); крвно сродство (у бочној линији од петог до седмог степена закључно); тазбинско сродство (од четвртог до шестог степена); трородно сродство¹⁷ (до трећег степена); духовно и грађанско сродство (од трећег до седмог степена); ништа-

13 Чл. 115..

14 Чл. 117, 51.

15 Чл. 123.

16 Разлика вере постоји ако лице које жели ступити у брак припада верској заједници која нема тајну крштења или чије крштење се не признаје као пуноважно. *Ibid.*, чл. 23.

17 Сродство између једног брачног друга (и његових сродника) и тазбинских сродника другог брачног друга.

ван брак (до престанка или судског поништења); ранија три брака истог лица; разлика у вероисповести;¹⁸ прељуба између лица која желе закључити брак извршена за време док је прељубник живео неодвојено од свог брачног друга; заједничко рађење о глави брачном другу једног од лица која желе ступити у брак.

Сметње због недостатака пуноважне изјаве воље биле су: ненормално душевно стање (неспособност за расуђивање); принуда (отмица, застрашивање и насиље); превара или заблуда о трудноћи невесте (ако трудноћа потиче од трећег лица); превара или заблуда о способности брачног лица за вршење брачне дужности; превара или заблуда о томе да је један брачни друг пре брака извршио кривично дело или да није издржао досуђену затворску казну у трајању од најмање три године.¹⁹ Сметње због недостатака воље биле су отклоњиве.

Сметње због недостатка облика (форме) биле су: склапање брака без учешћа цркве (у ову категорију је спадао и грађански брак); склапање брака без изјаве слободне воље младенаца да ступе у брак; склапање брака са изјавом младенаца да желе ступити у брак, али без икаквог брачног црквеног обреда.²⁰ Сметње због недостатака форме биле су неотклоњиве.

Брачне забране по канонском праву СПЦ биле су: забрана женама чији је претходни брак престао, разведен или поништен да ступају у нови брак до протеча рока послебрачног чекања од десет месеци; забрана лицима под старатељством (подразумева родитељску власт, туторство и старатељство) да склопе брак без одобрења старатеља; забрана војним лицима да ступе у брак без одобрења надлежне власти; забрана лицима осуђеним на затворску казну да ступају у брак пре издржане казне; забрана венчања без правилно извршеног предбрачног испита и оглашења; забрана брачно испитаном лицу да ступи у брак са трећим лицем пре поништења предбрачног испита; забрана венчања противно пропису Требника (богослужбене књиге); забрана венчања у недозвољено време, на месту које није предвиђено за венчања, или од ненадлежног свештеника; забрана венчања без потребног броја сведока, без уписа или са неправилним уписом у матичну књигу.²¹

Развод брака био је допуштен у канонском праву СПЦ на захтев једног брачног друга. Развод брака није могао тражити брачни друг

18 Разлика вероисповести постоји ако лице које жели ступити у брак припада верској заједници чије је крштење признато као пуноважно у Православној цркви али та верска заједница није део Православне цркве.

19 Чл. 27.

20 Чл. 33.

21 Чл. 37.

који је скривио узрок за развод брака, осим ако су оба брачна друга била крива.²² Бракоразводни узроци били су: прељуба, рађење о глави, намерни побачај, злобно напуштање брачног друга, нестанак брачног друга, телесна и душевна болест, морална поквареност и отпадништво од православне вере.²³

Због могућности развода, одвојени живот није имао већу примену у канонском праву СПЦ. Било је дозвољено споразумно одвајање партнера само због болести и лечења, искушеништва пре полагања монашког завета, и због догађаја више силе или потпуне материјалне пропасти брачних другова. Поред тога, одвајање је могло бити и судски изречено као привремена мера у парницама за поништење или развод брака.²⁴

2.2. Брачно право Римокатоличке цркве

Учење Католичке цркве брак види као уговор подигнут на ниво свете тајне. За пуноважан брак потребан је пристанак два лица различитог пола, а да би тако склопљен брак имао карактер свете тајне потребно је да лица која склапају брак буду крштена. За разлику од православног учења, свету тајну врше сами младенци изражавањем свог пристанка, док је свештеник присутан само као сведок и његов благослов нема утицаја на ваљаност брака.²⁵

Мешовити бракови начелно нису били дозвољени, јер је разлика у вери била предвиђена као брачна забрана или сметња.²⁶ Ова сметња била је строжа за припаднике нехришћанских верских заједница, јер је у том случају опрост и дозволу за склапање брака могао дати само папа,²⁷ док је за некатоличке хришћане такву дозволу давао надлежни бискуп.²⁸ Да би се добила ова дозвола било је потребно да некатоличка страна потпише изјаву да неће ометати католичку

22 Чл. 86.

23 Чл. 88–107.

24 Чл. 71–73.

25 Vitomir Jeličić, *Kanonsko Ženidbeno pravo Katoličke Crkve*, Hrvatska tiskara, Sarajevo 1930, 8–16; Edo Lovrić, *Ženidbeno pravo (obzirom na Codex)*, правнички repetitorij, Štamparija Jugoslavenskog kompasa, Zagreb, poslije 1917, bez godine, 16–17.

26 Зборник црквеног права није благонаклоно гледао на мешовите бракове, па у члану 1063. обавезује свештенство да одвраћа вернике, колико може, од мешовитих бракова. Детаљније о регулацији мешовитих бракова у канонском праву Католичке цркве, као и критикама те регулације, види: Velimir Blažević, *Mješovite ženidbe u pravu Katoličke Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975, 9–49.

27 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 38–39.

28 *Ibid.*, 41.

страну у исповедању своје вере, као и да ће сва деца²⁹ из тог брака бити крштена и васпитавана у католичком духу.³⁰ У таквим браковима постојала је дужност за католичку страну да разборито настоји да свог брачног друга преведе у католичку веру.³¹ Овакав брак морао је бити склопљен у католичкој цркви.

Канонско право Католичке цркве познавало је такође две групе правних препрека за склапање брака – брачне забране и брачне сметње – са истим последицама као и у праву Православне цркве. Брачне забране биле су: забрана простих завета,³² забрана грађанског сродства, забрана мешовите (различите) вере и њој сличне забране.³³ Брачне сметње биле су: узраст (за мушкарце 16 а за жене 14 година), импотенција, брачност, виши свештенички ред, свечани завети, отмица и насилно задржавање, злочин, крвно сродство (у правој линији неограничено, у побочној до трећег колена³⁴), тазбинско сродство, јавна моралност,³⁵ духовно сродство и грађанско сродство.³⁶ Пошто брак има уговорну природу, за његово склапање тражила се пуноважна изјава воље, због чега су као брачне сметње одређене и оне околности које онемогућавају ваљану изјаву воље, а то су: недостатак душевних способности, заблуда о особи, заблуда о битним својствима особе,³⁷ пристанак на брак

29 Ово важи и у случају раставе мешовитог брака, тако што старатељство над децом припада искључиво католичкој страни (за разлику од чисто католичког брака, где старатељство припада невиној страни). *Ibid.*, 48.

30 V. Jeličić, 88–89.

31 *Ibid.*, 90.

32 Овде су спадали завети: девичанства, потпуне чистоте, неженства, примања вишег црквеног реда и ступање у монашки сталез. *Ibid.*, 81–82.

33 *Ibid.*

34 У праву Католичке цркве примењивано је канонско рачунање сродства (*computatio canonica*), које се разликовало од римског и било је скоро идентично са германским рачунањем. Степен сродства није се рачунао по броју рођења, него по удаљености од заједничког претка. У директној линији није постојала разлика у овом систему рачунања, али у побочној су два рођења третирана као један степен, па су нпр. браћа од стрица била рођаци другог колена, јер су била два рођења удаљена од заједничког претка (деде и бабе), док би они по римском рачунању били у четвртој степену сродства. У случају неједнаког броја рођења од заједничког претка, узиман је већи степен.

35 Сметња између једног партнера из неважећег брака или конкубината и сродника другог брачног друга до другог степена у правој линији (дакле родитеља, деда и баба, деце и унучади). *Ibid.*, 144–146.

36 *Ibid.*, 95–150.

37 Католичка црква уско је тумачила битна својства особе, па у њих није убрајала нпр. чињеницу да жена није девица или да је затруднела са трећим лицем. *Ibid.*, 159.

услед силе и страха, пристанак на брак дат под условом (док се услов не испуни).³⁸

Правилно склопљен црквени брак по католичком канонском праву могао је престати само смрћу једног од брачних другова. Неразрешивост као битно својство брака значило је да Католичка црква није признавала развод, како својих верника тако и припадника других верских заједница и атеиста. Тако на пример није било дозвољено да у Католичкој цркви склопи брак раније разведено лице без обзира којој вери припада, па и у случају да је атеиста.³⁹

Догматска неразрешивост брака није могла да спречи дисфункционалне бракове и потребу да се они раставе. Овај проблем је Католичка црква решила установом раставе од стола и постеље, тј. дозволом за одвојени живот. Раства је могла бити доживотна или привремена. Доживотна се могла изрећи само у случају прељубе. Привремена раства била је могућа у случају: преласка једног супружника у некатоличку веру, ако један супружник некатолички васпитава децу, злочиначког и срамотног живота, довођења брачног друга у велику телесну или душевну опасност, злостављања које чини заједнички живот неподношљивим. Овај списак разлога није био дефинитиван, било је могуће досудити раставу и за случај сличан набројаним (нпр. злонамерно остављање). Привремена раства је трајала док је постојао разлог због ког је изречена. Она је могла бити временски одређена или на неодређено време.⁴⁰ Раством су престајали ефекти брака, осим обавезе међусобног издржавања супруга.⁴¹

2.3. Брачно право Старокатоличке цркве

Старокатоличка црква је донела брачне смернице за своје вернике 1924. године, али није имала кодификовано брачно право, већ је брак уређивала према светим списима, закључцима васељенских сабора и пракси раних хришћана. Учење о браку Старокатоличке цркве

38 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 32–34.

39 Постојало је свега пар изузетака од овог правила кад је било могуће после престанка брака склопити нови брак – смрт, свечани завети и опрост свете столице и повластица вере. У случају да у браку између двоје нехришћана један пређе у римокатоличку веру, а други брачни друг остане нехришћанин и не жели да настави брачну заједницу са првим, онда је дозвољен развод таквог брака и склапање новог за лице католичке вероисповести на основу повластице вере (у овом случају брак је био разведен тек у моменту склапања новог брака). Eugen Sladović, *Ženidbeno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 1925, 110–111; V. Jeličić, 199–208.

40 V. Jeličić, 209–213.

41 E. Lovrić, *Ženidbeno pravo*, 48.

слично је учењу Римокатоличке цркве⁴² – и она је на брак гледала као на сакрамент, али с том разликом да није прихватила учење о његовој нераскидивости, те је дозвољавала развод брака који је био „несрећан и мртав”, али само из разлога који су наведени у Светом писму и црквеном предању.⁴³

По питању мешовитих бракова између хришћана различитих конфесија, Старокатоличка црква је такође одбацила правила Римске цркве, те је осудила клерикална и агресивна правила којима се католицима забрањује женидба са некатолицима, а ако се и допусти уз посебну дозволу, онда да деца из тог брака морају да буду крштена и одгајана у духу Римске цркве.⁴⁴

Старокатоличка црква је формирала и своје духовне судове који би одлучивали о брачним стварима старокатолика, али се поставио проблем њихове надлежности. На хрватско-славонском правном подручју судске и управне власти нису признавале њихову надлежност у брачним стварима, док је централна власт стајала на становишту да Старокатоличка црква има исти положај и надлежности по питању духовних судова као и Римокатоличка.⁴⁵ Ово спорно питање било је интересантно и правној науци, у оквиру које се водила теоријска дебата о спорној надлежности.⁴⁶ Суштина спора била је у чињеници да се Старокатоличка црква одвојила од Римске после доношења прописа о духовним судовима у Хрватској и Славонији, па је било упитно да ли ће за њу важити правила која важе за Римску цркву или за остале верске заједнице.

42 Старокатоличка црква је задржала брачна правила која су важила у Католичкој цркви до раскола који је уследио после Ватиканског сабора 1870. године, али није прихватала потоње законодавство Римске цркве, и посебно је осудила доношење Кодекса црквеног права од 1917. године. Види: Marko Kalogjera (priг.), *Naputak о starokatoličkoј crkvi*, Štamparija „Gaj”, Zagreb 1927.

43 М. Kalogjera, 5; Матија Белић, „Однос државног и црквеног законодавства, нарочито с обзиром на закључење брака – реферат”, *Сјоменица VI главне скупштинне Конференце њравника Краљевине Јујославије*, Меркантиле, Загреб 1934, 12–13.

44 М. Kalogjera, 14–15.

45 Сергеј Троицки, „Предоснова грађанског законика и наше верско законодавство”, *Посебни ојшаск из Сјоменице Доленцу, Креку, Кушеју и Шкерљу*, Југословенска тискарна, Љубљана 1937, 517–518.

46 Види: Милан Бартош, „Толеранција у брачним односима”, *Архив за њравне и друштвене науке*, 4/1932, 280–283; Љубомир Радовановић, „Толеранција у брачним односима – Поводом чланка г. Др. М. Бартоша, у „Архиву” од 25.октобра 1932 г.”, *Архив за њравне и друштвене науке*, 5/1932, 365–370; Милан Бартош, „Мала напомена на примедбу г. Љуб. Радовановића”, *Архив за њравне и друштвене науке*, 5/1932, 370–375; Љубомир Радовановић, „Неке примедбе на Малу напомену г. д-ра М. Бартоша”, *Архив за њравне и друштвене науке*, 6/1932, 456–460; Драгутин Томац, „Јурисдикција духовних судова у брачним споровима”, *Архив за њравне и друштвене науке*, 3/1933, 227–231.

2.4. Брачно право Евангеличке цркве

Протестантске цркве, враћајући се на изворна учења раних хришћана, на брак су гледале као на чисто световну ствар. За разлику од Православне и Католичке цркве, оне брак нису виделе као свету тајну већ као световни уговор. Тако су реформистичке цркве регулисање брачног права, због његове световне нарави, препустили држави.⁴⁷ У Краљевини Југославији за њих је важило државно право – тамо где је оно постојало.⁴⁸ Израду и примену посебног протестантског брачног права захтевало је одсуство државног законодавства о браку на српском, црногорском и босанско-херцеговачком правном подручју. Евангеличка црква донела је 1931. године Статут о материјалном брачном праву и Статут о поступку у брачним стварима, којима је коначно регулисана ова материја.⁴⁹

Мешовити бракови били су дозвољени и протестантске цркве су их признавале ако су младенци испуњавали услове за пуноважан брак. Брак се могао склопити пред свештеником било које стране. За одређивање вероисповести деце признавано је државно право – писане изјаве дате службеницима неке друге цркве (овакву изјаву тражила је католичка црква), којима се гарантује васпитање деце у духу друге вере, протестантске цркве нису признавале. У погледу поништења и развода мешовитог брака протестантски брачни судови би решавали спорове по тужби протестантске стране, а ефекти развода на другу страну остављени су прописима и судовима њене цркве (укључујући ту и питање кривице за развод).⁵⁰⁵¹

За склапање ваљаног брака било је потребно да младенци буду одговарајућег узраста (за мушкарце осамнаест, за жене шеснаест го-

47 Ипак, овакав став се временом мењао. Протестантске цркве и даље су гледале на брак као на световну ствар, међутим временом су почеле да све више буду заинтересоване за њега. Оне никад нису ишле тако далеко да затраже пуну јурисдикцију над браком, као што су то чиниле православне или католичке цркве, али су сматрале да треба да утичу на државу да не доноси брачна правила супротна хришћанском схватању брака. Edo Lovrić, *Studije iz ženidbenog prava II – Ženidba i njezini bitni momenti*, preštampano iz „Spomen-knjige” Правничког друштва у Загребу, Dioničke tiskare, Zagreb 1900, 19–20.

48 Види: Тибор Коршош, „Брачно право протестаната у Југославији”, *Правнички гласник*, 4/1940, 100–107.

49 Радило се о брачним правилима Немачке евангеличко-хришћанске цркве аугсбуршке вероисповести, која је била једна од три протестантске цркве у Краљевини Југославији, али је само она донела правне прописе о браку, на основу већ раније примењиваних правила. Ivan Steinmetz, „Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini”, *Mjesečnik*, 2/1934, 71–72.

50 *Ibid.*, 81.

51 *Ibid.* 78.

дина старости), у случају удовице или жене којој је претходни брак поништен или разведен захтевао се и протек послебрачног рока чекања од десет месеци од престанка претходног брака, као и да у тренутку склапања брака није постојала законска сметња. Брачне сметње биле су према последицама подељене на оне због којих је брак био ништав и оне због којих је брак био рушљив. Брак је био ништав у случају брачности једног брачног друга, као и у случају блиског сродства (овде су спадали сродници у усправној линији, браћа и полубраћа и сестре и полусестре, као и тазбински сродници у усправној линији). До рушљивости брака долазило је у случају: грађанског сродства, забрана ступања у брак, претњи, заблуда, превара, припадности непризнатој верској заједници (ова сметња отпада преласком у неку признату веру).⁵²

Развод брака, иако није препоручиван, био је дозвољен из следећих разлога: прељубе, противприродног блуда, двобрачја, злогбног остављања, рада о глави и тешког злостављања, осуде на смрт или на преко пет година затвора, повреде брачне дужности, навођења детета које припада породици на кажњиво дело или на неморалан живот, непоправљиво неморалног живота, осуде за кривично дело на мање од пет година затвора или осуде за кривично дело учињено из користољубља.⁵³ Правоснажно разведен припадник евангеличке цркве може склопити нови брак, осим ако му није изречена забрана склапања брака (општа или са одређеним лицима).⁵⁴

2.5. Шеријатско брачно право

Брак је према исламској правној науци једна света веза⁵⁵ и уговор, који склапају међу собом мушкарац и жена на неодређено време.⁵⁶ За склапање брака било је потребно да две физички здраве и умно способне особе различитог пола изразе пред сведоцима⁵⁷ (двојцом мушкараца, или једним мушкарцем и двама женама) слободну вољу о ступању у брак. Поред тога било је потребно и да

52 *Ibid.* 72–74.

53 *Ibid.*, 75.

54 *Ibid.*, 77.

55 Светост брака није била слична оној у хришћанским учењима, где је брак представљао посебан благословени ентитет. Напротив, брак је био обичан уговор, а светост у њему постојала је једино зато што је био регулисан верским правом.

56 Hafiz Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasljedno pravo muslimana (glavne ustanove i propisi)*, piščevo izdanje, Sarajevo 1926, 9.

57 Услови за сведоке су били да су: слободни, умно здрави, пунолетни, муслимани и да нису глуви. *Ibid.*, 12.

жена буде слободна тј. да није удата или у идету (послебрачном року чекања).⁵⁸ Према томе, шеријатско право, слично јеврејском праву, склапање брака није сматрало сакраментом, већ чисто световним послом који је био регулисан верским нормама. Зато се не захтева присуство свештеника при закључењу брака, а кад се брак закључује пред њим то се ради због правне сигурности (регистрације), а не из верских разлога.⁵⁹ Шеријатски брак се од осталих верских бракова разликује и по допуштености ограничене полигамије. Мушкарци су могли да имају до четири жене, док је за жене био дозвољен једино моногаман брак.⁶⁰

Мешовити брак је био дозвољен, али само мушкарцима. Жене су се могле удавати само за муслимане, док су мушкарци могли да се жене Јеврејкама и хришћанкама.⁶¹ У мешовитом браку од жене се није тражило да пређе на исламску веру, али су деца из тог брака морала бити васпитавана у духу ислама. Мајка немуслиманка није могла бити тотор својој деци. Разлика вере била је сметња за наслеђивање, тако да жена из мешовитог брака није могла да наследи мужа уколико није прешла на ислам до тренутка његове смрти. Ова забрана је била важна и за мужа, који такође није могао да наследи супругу различите вере.⁶²

Слична мешовитим браковима била је ситуација у којој би муж и жена немуслиманци прешли на ислам. Уколико би жена прешла на ислам, нудило се и њеном мужу да пређе и он. Ако би прихватио – њихов брак би остао на снази (осим ако нису блиски сродници), али ако би одбио – онда би шеријатски суд њихов брак развео. Са друге стране, ако би муж прешао на ислам а жена одбила да пређе, брак би остао на снази ако је жена хришћанске или јеврејске вере. Када само један брачни друг пређе на ислам, а у браку има малолетну децу, деца припадају помуслимањеном родитељу.⁶³

58 Eugen Sladović, *Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926, 47.

59 Ипак, форма је временом, због потребе за правном сигурношћу, постала обавезан елемент. Мехмед Беговић, „Форма исламског брака”, *Архив за њравне и друштвене науке*, књ. 47, 1/1935, 50–57.

60 Н. А. Бушатлић, *Porodično i nasljedno*, 35–36.

61 Ипак, и ова могућност мешовитих бракова оспорена је Закључком Ширег савјета реис-ул-улеме бр. 2111/38 од 21.12.1938. године, у ком су начелно забрањени сви мешовити бракови. У наведеном Закључку стало се на страну мањинског мишљења унутар ханефијске правне школе, и прекинута је дотадашња пракса допуштености оваквих бракова. Фикрет Карчић, *Шеријатски судови у Југославији 1918–1941*, Факултет исламских наука у Сарајеву, Сарајево 2005, 87.

62 М. Беговић, 56; Н. А. Бушатлић, *Porodično i nasledno*, 36.

63 *Ibid.*, 36–37.

Као брачне сметње у шеријатском праву предвиђене су следеће околности: крвно сродство (не прешироко постављено, нпр. био је дозвољен брак између брата и сестре од стрица), тазбинско сродство, сродство по млеку,⁶⁴ број жена (максимално четири), способност жене и сметња по пуштању жене са три талка⁶⁵. Брачне забране биле су: забрана по „Дему” састављању сродника,⁶⁶ забрана по не-испразности жене⁶⁷ и забрана по вери.⁶⁸

Чињеница да је исламски брак био чисто световни уговор, без икакве фактичке светости у себи – без обележја верског карактера, без свечаног и црквеног благослова – повлачила је за собом раскид чим за то наступе извесни моменти и узроци (као и сваки други приватно-правни уговор).⁶⁹ Шеријатско право познавало је више врста развода:

- а) Пуштање жене (*џалак*) – био је институт којим се разводило брак једностраном изјавом воље мужа, која је могла бити писмена или усмена, и није се морала дати пред судом (као што се ни брак није морао склапати пред судом). Пуштање жене могло се обавити на више начина:
 - аа) Пуштање жене *џалаки риџијом* – било је пуштање жене којим се брак није одмах разводило. У тренутку кад би муж дао изјаву да пушта жену брак није био разведен, али је почињао идиет за жену. Муж је могао у било ком тренутку да обнови брак, било изјавом жени да је поново узима, било полним општењем са њом. Ако муж не би обновио брак до истека идета, брак би био разведен.⁷⁰
 - аб) Пуштање жене *џалаки бајином* – било је дефинитивно пуштање жене. Њиме би брак био дефинитивно разведен и муж није имао право да обнови брак нити да пол-

64 Ово сродство настаје између дојиље и детета које је дојила, као и њихових сродника.

65 Ако би неко три пута заредом једнострано развео брак („пустио жену”) није се могао одмах четврти пут са њом венчати, већ је она морала да се уда за неког другог муслимана, па ако је нови муж пусти, или ако умре, она би тек тада могла да склопи четврти брак са претходним мужем.

66 Привремена забрана венчања са женином сестром, тетком, братичином и сестричином док је са женом у браку. После смрти жене или после развода и протека идета, ова забрана би престајала.

67 Везана за то да жена није трудна и да није у *игеџу*. Изузетак су биле трудне блуднице код којих се није знало порекло деце и склапање брака са њима било је дозвољено.

68 *Ibid.*, 15–17.

69 *Ibid.* 50.

70 *Ibid.*, 53–55.

но општи са женом. Делио се на мали (*суџра*), који није представљао брачну сметњу за поновно склапање брака између разведених супружника, и велики (*кубра*), који је наступао после три пуштања жене (три пуштања могла су да се десе у више наврата, али су могла и у једном кад би муж три пута рекао жени да је пушта) и који је представљао сметњу за поновни брак између разведених супружника. Да би уклонили ову сметњу, жена је морала да се уда за другог муслимана, па би по разводу брака са њим или по његовој смрти могла поново да склопи брак са бившим мужем (*хулла*).

- ав) Пуштање жене под условом *џалики џалак* – представља изјаву којом се брак разводи у тренутку кад се испуни постављени услов.
- аг) Пуштање жене уступљено жени (*џефвиди џалак*) – Муж је могао своје право на једнострану развод брака пренети и на саму жену. Он је то могао учинити било кад, и приликом склапања брака, и током његовог трајања. Једном пренето право, под условом да га је жена прихватила, не може се опозвати.
- ад) Пуштање жене по болесном мужу (*џалаки марид*) – Поставља се питање ваљаности пуштања жене у случају болести мужа, посебно с обзиром на то да је тако болестан муж искључивао жену из свог наследства. Због тога пуштање жене у случају неизлечиве болести или извесне смрти (нпр. досуђене смртне казне или бивања на броду који тоне) није имало дејство, али у осталим случајевима болести јесте.
- б) Споразумни развод брака (*хули*) – био је дозвољен, и приликом развода брачни другови могли су се споразумети око материјалних питања као и око одгоја деце.
- в) Развод брака због импотенције и других мана – У случају импотенције (*инин*), кастрираног мужа, ментално болесног мужа (*меџнун*) или другим случајевима болести мужа (*џуз-нун* и *берс*) уколико би ове мане онеспособиле мужа за полне односе, жени је било дозвољено да тражи судски развод брака. (И муж је имао право да тражи судски развод брака ако жена не би била способна за полне односе, али је он могао брак развести на једноставнији начин – пуштањем жене, па је овај судски начин развода брака у принципу био резервисан за женске захтеве.)

- г) Развод брака несталог мужа (*фесхи никахи мефкуд*) – У шеријатској правној науци било је спорно да ли се може развести брак због нестанка мужа. Пракса је стајала на становишту да је допуштено под условима да је оставио жену без издржавања или имовине којом би могла да се издржава. Судски развод се могао тражити по протеку рока од четири године од нестанка.
- д) Развод брака одсутног мужа (*фесхи никахи ѓаиб*) – Ако би муж отишао од жене а не би јој давао издржавање или оставио имовину од које би могла да се издржава, жена је могла да тражи судски развод брака, и брак би био разведен чим би се претходне чињенице утврдиле (дакле није био потребан протек одређеног рока).
- ђ) Развод брака због сиромаштва мужа (*фесхи никахи аџиз анил идаре*) – Шеријатско право предвиђало је и развод брака због сиромаштва мужа ако би то сиромаштво било такво да он не би могао да издржава жену. У пракси југословенских шеријатских судова овај пропис се није примењивао.
- е) Развод брака због осуде мужа на дугу затворску казну (*фесхи никахи махбус*) – Ако је муж осуђен на дугачак затвор па не може да издржава жену, њој је било допуштено да тражи развод брака.
- ж) Развод брака због промене вере (*Ел фиркајиу биригеји*) – Прелазак на другу веру оба брачна друга повлачи развод брака. Исто повлачи и омаловажавање или исмевање ислама. О последицама промене вере само једног брачног друга било је речи у делу о мешовитим браковима.

Прељуба није била превиђена као бракоразводни разлог. Шеријатско право за њу је предвиђало смртну казну каменовањем, а брак би престао због смрти каменованог лица. Ова казна није била изводљива у Југославији у првој половини двадесетог века (јер се није примењивао казнени део шеријатског права), па прељуба није могла имати утицај на брак. Ако би прељубу учинила жена, мушкарац би је могао пустити – али ако би прељубу учинио муж, жена није имала на располагању захтев за развод брака.⁷¹

Правила везана за развод брака у шеријатском праву била су веома неповољна за жене. Док је мушкарац могао неформално да разведе брак без озбиљног разлога – жена је то могла да учини једино судски из веома малог броја разлога, који су се суштински засни-

71 *Ibid.* 53–69.

вали на немогућности мужа да обавља полне односе или да издржава жену. Тако жена не би могла да добије развод ни у случају злостављања или озбиљно поремећеног односа. Истина, жена је формално могла да приликом склапања брака уговори и додатне бракоразводне разлоге, али је та могућност у патријархалном друштву била веома ретко коришћена, и на такве случајеве се није благонаклоно гледало.

2.6. Јеврејско брачно право

За склапање пуноважног брака по јеврејском праву била су потребна три услова: разлика полова, пристанак будућих супруга и форма у којој се брак закључује⁷². Као битни услов форме захтевано је присуство два сведока пред којима би будући супружници дали изјаве о ступању у брак⁷³.

Јеврејима није било дозвољено да склапају брак са припадницима незнабожачке или многобожачке вере и овакви бракови били би ништави,⁷⁴ док су бракови између Јевреја и припадника друге монотеистичке религије били начелно пуноважни, али су се разводили по службеној дужности⁷⁵ (што је представљало суштински забрану са ублаженим последицама – решење повољно за децу рођену у таквом браку, која би и после развода имала статус брачне деце).

Специфичност јеврејског брачног права представља мали број брачних сметњи – предност је давана разводу брака како би се избегао ванбрачни статус деце рођене у њему, па већина околности које представљају брачне сметње у другим правима у јеврејском праву има статус бракоразводног узрока. Брачне сметње које повлаче поништење брака на захтев једног од супружника биле су: недовољна старост супружника и принуда. Брачне сметње које су доводиле до поништења брака по службеној дужности биле су: брачност једног супружника, припадност незнабожачкој или многобожачкој вери, и сродство (у ограниченом обиму⁷⁶). Престанком брачне сметње брак

72 Самуило Демајо, „Уништај и развод брака по јеврејском брачном праву”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 36, 1–2/1929, 60–61.

73 Форма је налагала и присуство још десеторице пунолетних мушкараца који би гарантовали да су све молитве изговорене, али одсуство тих људи или изостављање молитви нису утицали на пуноважност брака. *Ibid.*

74 *Ibid.* 63.

75 *Ibid.* 70–71.

76 Поништење брака било је предвиђено само у случају брака између родитеља и деце, рођене браће и сестара (рачунајући и полубраћу и полусестре) и између сестрића односно братанца и тетке. Тазбинско сродство представљало је брачну сметњу за брак између једног супружника и оних крвних сродника дру-

би конвалидирао, осим у случају сродства кад је било потребно склопити нови брак.⁷⁷

Развод брака био је допуштен, и предвиђени су многобројни бракоразводни разлози. Они су подељени на разлоге због којих се брак разводи на захтев невине стране, и разлоге због којих се брак разводи по службеној дужности.

Разлози за развод брака на захтев невине стране били су: душевна оболелост, згранутост и слабоумност, дефлорација невесте, неспособност за вршење брачних дужности, значајна телесна мана, невршење брачне дужности, прељуба извршена од стране супруга или сумња да је супруга извршила прељубу, повреда уљудног опхођења, сагласност оба супружника, неплодност, понашање једног супружника које је опасно по живот другог супружника, радње којима се доводи у опасност добар глас једног супружника, извршење злочина којим једна страна саму себе обешчашћује, дугогодишње одсуство, несносива телесна мана и неизлечива заразна болест, дубоке и понављане увреде, неодржива мржња и немогућност мужа да издржава жену⁷⁸. Развод брака једностраном изјавом воље мужа (распусним писмом) такође је био предвиђен јеврејским правом.

Разлози због којих се брак разводио по службеној дужности били су: сродство (у ширем обиму него код брачних сметњи), вера, прељуба супруге, брак између лица која су заједно извршила прељубу, брак између копилета (бастарда) и лица које није копила,⁷⁹ брак са удовицом без деце која није ослобођена левиратског брака, и извесне брачне препреке које под нарочитим условима постају услови за развод брака по званичној дужности⁸⁰.

3. СТАЊЕ ДРЖАВНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Правни партикуларизам на југословенском простору био је додатно закомпликован чињеницом да ни сама правна подручја нису имала јединствену и кохерентну регулативу. Балкан је био место

гог супружника са којима је и другом супружнику било забрањено да ступи у брак. Изузетак од правила о тазбинском сродству била је могућност супруга да се ожени сестром своје умрле жене. *Ibid.*, 64–65.

77 *Ibid.*, 66.

78 *Ibid.*, 66–70.

79 Овде се не ради о сваком ванбрачном детету, већ само о оној ванбрачној деци која су зачета приликом прељубе или су била деца крвних сродника између којих би брак био ништав.

80 *Ibid.*, 70–73.

сусрета цивилизација, тако да су и правни системи формирани под спољашњим утицајем две велике силе – Аустрије и Османског царства. Аустријско право имало је потпун утицај у западним покрајинама земље које су биле под њеном влашћу до 1918. године, и делимично у деловима Војводине који су припадали Аустрији. У Босни и Херцеговини истовремено је важило и аустријско и османско право, формално је османско било примарно, а аустријско се примењивало у случају правних празнина, а у реалности се највише судило по аустријском праву. Српско право у почетку је формирано под утицајем аустријског права, мада ни тада тај утицај није био потпун.⁸¹ Аустријски утицај временом је све више потискивао француски, а задржан је и мањи утицај османског права, као и нека оригинална решења. Црногорско право примило је најмање спољног утицаја – оно је једино настало као кодификација обичајног права, а не трансплантација страног. Испреплетаност државних права пратила је и испреплетаност државних права са верским правом. У свим правним подручјима изузев Војводине, уз државно право примењивало се и право појединих или свих претходно набројаних верских заједница. Југословенски правни систем стога имао је карактер скупа мешовитих правних система⁸² које је требало међусобно ускладити и касније унификовати. У наставку је дат приказ законодавства којим је било регулисано брачно право на различитим правним подручјима.

3.1. Регулатива по правним подручјима

3.1.1. Словеначко–галмајинско њравно њодручје

Брачно право на овом правном подручју било је уређено Аустријским грађанским закоником⁸³ (у даљем тексту АГЗ) и дворским декретима који су се односили на брачно право. Аустријски грађански законик регулисао је питања склапања и развода брака

81 Види: Sima Avramović, „Mixture of legal identities: case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code”, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 4/2018, 13–37, Сима Аврамовић, „Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога?”, М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик – 170 година касније*, Правни факултет у Београду, Београд 2014., 13–46.

82 Детаљније о мешовитим правним системима види: Veron Valentine Palmer, „Mixed Legal Systems... and the Myth of Pure Laws”, *Louisiana Law Review*, 67(4)/2007, 1208–1211; Esin Örüçü, „What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”, *Electronic Journal of Comparative Law*, 12(1)/2008, 1–18.

83 Аустријски грађански законик, прев. Драгољуб Аранђеловић, Геца Кон, Београд 1922.

државним правом, али је садржао и верска правила код одређених института (брак није био разрешив за католике, а за остале верске заједнице јесте), као и посебна правила за јеврејску мањину (између осталог и забрану левиратског брака).

Обавезна форма за закључење брака било је црквено венчање (чл. 75. АГЗ), а као изузетак од тог правила предвиђен је грађански брак по нужди. Грађански брак по нужди био је допуштен у случају да свештеник, из разлога који не признају државни прописи, одбије да изврши венчање, као и у случају кад се склапа брак између особа које не припадају ниједној признатој вери (у ову групу спадали су и атеисти).⁸⁴

Мешовити бракови били су допуштени између хришћана, али је био забрањен брак између хришћана и нехришћана (чл. 64. АГЗ). Изворни текст АГЗ-а садржао је у члану 77. правило Католичке цркве о њеној искључивој надлежности за закључење мешовитих бракова у којима је једна страна била католик, али је Законом од 31. децембра 1868. године овај члан укинут, тако да су мешовити бракови могли да буду склопљени пред свештеником сваке хришћанске цркве (чл. 77. АГЗ са објашњењем).

За некатолике развод брака био је дозвољен (чл. 115. АГЗ), а за католичке бракове, као и мешовите бракове у којима је једна страна била католик, развод није био дозвољен (чл. 111. АГЗ). Неразрешивост брака према католичкој догми уз брачну сметњу брачности (чл. 62) имала је за последицу да разведени некатолик није могао да склопи нови брак са католиком док му је бивши брачни партнер жив, као и да разведена некатоличка особа која би прешла на католичку веру не би могла да склопи нови брак.⁸⁵

Спорови у вези брачног права били су у надлежности редовних судова, са изузетком спорова који су били у надлежности шеријатских судова.⁸⁶

3.1.2. Хрвајско-славонско њравно њодручје

На овом правном подручју питање закључења и развода брака било је регулисано Царским патентом од 29. новембра 1852. године којим је АГЗ уведен у Хрватску и Славонију, и Царским патентом од 8. октобра 1856. године (Закон о женидби католика) којим је регу-

84 Bertold Eisner, *Međunarodno, међупокрајинско (interlokarno) и међувјерско брачно право Кралјевине Југославије*, Типографија, Загреб 1935, 6.

85 *Ibid.*, 7.

86 *Ibid.* Надлежност шеријатских судова и шеријатских судија успостављена је на целокупној територији заједничке државе Законом из 1929. године.

лисано брачно право на основу Конкордата са Аустријом из 1855. године, као и Напутаком за духовне судове у брачним предметима, издатим уз Закон о женидби католика (Закон од 25. маја 1868. године којим је у Аустрији враћена важност брачних правила АГЗ-а није био проширен на територију Хрватске и Славоније.)⁸⁷

Царски патент из 1852. године одређује да се на припаднике римокатоличке, гркокатоличке и православне вере неће примењивати прописи АГЗ-а који регулишу склапање, раставу и развод брака, већ да ће у том погледу важити верско право и судити духовни судови. За припаднике осталих вероисповести важило је брачно право АГЗ-а.⁸⁸

Црквено венчање било је обавезна форма склапања брака, није био дозвољен грађански брак по нужди.

Спорно је било да ли је Зборник канонског права из 1917. године био на снази за припаднике Римокатоличке цркве, или је требало примењивати канонско право које је важило у доба доношења закона којим је уређено брачно право. По овом питању судска пракса је заузела став да важи старо право, док је теорија била подељена.⁸⁹ За припаднике Православне цркве важила су Брачна правила Српске православне цркве, у оној мери у којој нису била супротна законима који су важили на овом правном подручју (дакле нису важили прописи Православне цркве у погледу: грађанскоправних последица брака, склапања мешовитих бракова, поништавања мешовитих бракова склопљених ван СПЦ и развода брака склопљеног ван СПЦ, ако су га склопили римокатолици).⁹⁰

Спорови у вези брачног права за припаднике римокатоличке, православне и исламске вероисповести били су у надлежности духовних судова. Код мешовитих бракова, ако је приликом склапања брака бар једна страна била католик, и ако је у тренутку подизања тужбе бар једна страна била католик, надлежан је био искључиво духовни суд Католичке цркве. Уколико би оба брачна друга била некатолици различите вероисповести, није постојало правило о надлежности суда, па се примењивало опште правило да је надлежан суд туженог. Ако су при склапању брака обе стране биле некатолици, а једна пређе на католичку веру, свака страна подноси тужбу свом духовном суду. Уколико обе стране припадају истој некатоличкој конфесији, надлежан је њихов духовни суд (без обзира да ли су раније били католици).

87 *Ibid.* 8–9.

88 *Ibid.*

89 *Ibid.*, 9–10.

90 *Ibid.*, 8–13.

За припаднике јеврејске верске заједнице и реформистичких цркава надлежни су били државни судови. Као што је наведено раније, надлежност је била спорна за старокатолике – који су формирали своје духовне судове, али им је надлежност оспоравана.⁹¹

3.1.3. Војвођанско њравно њодручје

На подручју Војводине важило је угарско право. Склапање и развод брака били су регулисани обичајним правом и Законом о браку из 1894. године (Законски чланак XXXI).⁹² Закон о браку уредио је питање склапања и развода брака на чисто секуларној основи. Држава је прописивала све услове везане за склапање брака, обавезна форма склапања брака била је грађанско венчање, и разлика вероисповести није била препрека закључењу брака.⁹³ Такође су правила о разводу брака била иста за све, па је брак био разрешив и за припаднике Римокатоличке цркве.

Специфичност брачног права у Војводини, која произилази из грађанске форме склапања брака, био је непостојећи брак. То је био брак који није био склопљен по прописаној форми, то јест брак који није склопљен пред грађанским чиновником, између два лица различитог пола (која нису глувонема и неспособна да се споразумевају знацима). Тако је брак склопљен само у цркви био непостојећи брак. Последице непостојећег брака биле су теже од ништавог, јер нису признавана дејства брака ни до поништења (па би нпр. деца из таквог брака била ванбрачна).⁹⁴

За спорове у вези ваљаности и развода брака били су надлежни искључиво државни судови, са изузетком спорова који су били у надлежности шеријатских судова.

3.1.4. Српско њравно њодручје

У српском правном подручју питање закључења и развода брака било је регулисано у Српском грађанском законик⁹⁵ (у даљем тексту СГЗ). Брачна правила СГЗ-а била су у великој мери

91 Мiћајло Јановић, „Нашке конвенције о женидбеном праву и наши закони”, *Мјесећник*, 1/1912, 32–40.

92 Олга Цвејић-Јаничић „Брачно право у Војводини између два светска рата”, *Зборник Мајице српске за друшћивене науке*, 125/2008, 34.

93 *Ibid.*, 36–37.

94 *Ibid.*, 36–38.

95 Грађански законик за Краљевину Србију, *Зборник грађанских законика сћаре Јућославије*, Графички завод – Титоград, Титоград 1960, 153–268.

кодификовано брачно право СПЦ⁹⁶ и у одређеним члановима су упућивала на црквено право.⁹⁷ За неправославце важило је њихово верско право.

Склапање мешовитих бракова између хришћана и нехришћана било је забрањено и такви бракови нису признавани (чл. 79 СГЗ). Уколико би у правилно склопљеном браку између двоје хришћана један супружник променио веру, такав брак би се поништавао по службеној дужности (чл. 94 СГЗ). Што се тиче мешовитих бракова између хришћана различитих конфесија, Законом од 9. септембра 1853. године одређено је да се и мешовити бракови између хришћана у којима би једна страна била православне вере, морају склапати пред свештеником и по правилима Православне цркве. Конкордатом из 1914. године дозвољено је да се мешовити бракови са католицима могу склапати и пред православним и пред католичким свештеником, по избору вереника.⁹⁸

Спорови о ваљаности и разводу брака за православце и католике били су у надлежности духовних судова, а за мешовите бракове у којима је једна страна православне вероисповести надлежни су били искључиво судови Православне цркве. (Изузетак су мешовити бракови са католицима склопљени пред католичким свештеником – у том случају били су надлежни католички духовни судови.)⁹⁹ За остале вероисповести били су надлежни државни судови,¹⁰⁰ са изузетком спорова који су били у надлежности шеријатских судова.

3.1.5. Црногорско љавно љогручје

На подручју Црне Горе брачно право није било кодификовано. Због мањка државних прописа примењивало се верско право, и у споровима око ваљаности и развода брака судили су духовни

96 Тако се у члану 60 СГЗ-а брак не дефинише прецизно, нити се помиње његова уговорна природа, већ се истиче да „права и дужности супружника проистичу из брака, који се између два лица разнога пола закључује и венчањем чрез свештеника по пропису православне цркве свршује (...)” – из чега произилази да је законодавац одређење појма, правне природе и форме закључења брака препустио црквеном праву, које га је одредило као свету тајну. Таква природа брака била је призната све време важења СГЗ-а.

97 Види: Лазар Марковић, *Породично љаво*, Књижара Геце Кона, Београд 1920, 8–10.

98 Матија Белић, „Брачно право и конкордати”, *Мјесећник*, 11–12/1934, 538.

99 В. Eisner, *Међународно, међупокрајинско (interlokално) и међувјерско*, 16–21.

100 Државни судови у Србији у брачним парницама примењивали су верско брачно право верске заједнице којој су супружници припадали.

судови. Конкордатом из 1886. године призната је важност мешовитих бракова између католика и православаца, а што се тиче судске надлежности за спорове из таквих бракова, остављен је избор супружницима да свој спор изнесу било пред православни било пред католички духовни суд.¹⁰¹

3.1.6. Босанско–херцеговачко њравно њодручје

На босанско–херцеговачком правном подручју, према прописима донетим за време аустријске управе, за питања склапања, раставе и развода брака примењује се верско право и суде духовни судови. У погледу мешовитих бракова, шеријатски судови били су надлежни само ако је брак закључен пред шеријатским судом.¹⁰²

3.2. Унификовано право

После Првог светског рата Краљевина СХС се обавезала међународним уговором закљученим у Сен Жермену да ће за муслиманску мањину важити шеријатско право и судити шеријатски судови у области породичног и наследног права. Ова обавеза загарантована је и у оба устава, а конкретизована је доношењем Закона о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама из 1929. године.¹⁰³ Шеријатски судови били су одељења редовних судова, и били су надлежни да суде по шеријатском праву у брачним споровима ако су оба супружника била муслиманске вероисповести или ако је брак склопљен пред шеријатским судом (чл. 2), чиме је јасно разграничена надлежност у случају мешовитих бракова.

4. ПРОБЛЕМ СУКОБА ЗАКОНА И ПРИЗНАВАЊА СУДСКИХ ОДЛУКА

Правни партикуларизам значајно је отежавао правне послове између различитих правних подручја у Југославији. Различити прописи, који су често били међусобно супротни, захтевали су правила којим би се регулисао сукоб закона и одредило меродавно право. Пошто у Краљевини Југославији није донет посебан закон о сукобу међупокрајинских прописа, за одређивање меродавног права ана-

101 М, Belić, 537–538.

102 В. Eisner, *Међународно, међупокрајинско (interlokarno) и међувјерско*, 21–22.

103 Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Коц, Београд 1929.

логно су примењивана правила међународног приватног права (која нису увек била адекватна).¹⁰⁴

Овај општи проблем Краљевине Југославије био је много већи на пољу склапања и развода брака, јер се у том случају поред питања сукоба закона шест правних подручја – постављало и питање сукоба државног закона са многобројним верским правима. Уз проблем одређивања меродавног права постојао је и проблем одређивања надлежног суда, који опет није био само проблем између државних судова већ и између државних и духовних, а аналогно овоме и проблем признавања судских одлука. Да ствари буду још компликованије, религијска припадност неког лица могла се мењати, што је могло да доведе до додатних компликација при одређивању меродавног права. Овако хаотично правно стање било је додатно неприхватљиво јер се није радило о некој грани права којом се баве специјализовани професионалци, већ о браку који склапају сви грађани и од којих се не може очекивати да разумеју компликовану правну ситуацију.

По правилима међународног приватног права, које се сходно примењивало и на сукобе локалних закона, за закључење брака била су меродавна права правних подручја у којима су будући супружници имали пребивалиште. То је значило да је за склапање брака потребно да буду кумулативно испуњени услови које постављају права оба супружника, као и да не постоје препреке у тим правима. Изузетак је било војвођанско правно подручје, на ком су важила нешто другачија правила.¹⁰⁵ Правна дејства склопљеног брака одређивала су се према праву подручја на коме супружници имају заједничко пребивалиште, тј. према праву подручја на ком муж има пребивалиште, јер је законом било прописано да удата жена добија пребивалиште

104 Сходна примена налагала је да се правила међународног приватног права не би смела примењивати стриктно, већ би се морало водити рачуна да ли одређени институти МПП-а одговарају природи решавања интерлокалних сукоба закона. Из наведеног разлога, приликом решавања интерлокалних сукоба закона (као и приликом признавања судских одлука другог правног подручја) није било места примени начела јавног поретка.

105 На правном подручју Војводине претпоставке узраста потребног за ступање у брак и пословне способности одређиване су по праву правних подручја у којима будући супружници имају пребивалиште. За остале правне претпоставке одређење меродавног права зависило је од тога да ли је при склапању брака заручник мушког пола припадник војвођанског правног подручја или није. Уколико је заручник мушког пола био припадник војвођаског подручја, онда је меродавно право за закључење брака било искључиво право Војводине, док су у осталим случајевима важила права оба правна подручја у којима су младенци имали пребивалиште. В. Eisner, *Međunarodno, međupokrajinsko (interlokarno) i međuvjersko*, 152.

супруга. Што се тиче развода брака и раставе од стола и постеље, постојао је проблем јер – осим на војвођанском правном подручју – ова питања нису била регулисана ни у међународном приватном праву, па је правна наука предлагала да се као меродавно узме право правног подручја на ком супружници имају заједничко пребивалиште или право подручја пред којим се води поступак за раставу, односно развод.¹⁰⁶ На војвођанском правном подручју постојале су одређене колизионе норме, али су се оне односиле само на случајеве када један брачни друг има пребивалиште на подручју Војводине, а за случајеве када брачни другови не би били припадници војвођанског подручја није било колизионих норми.¹⁰⁷

Друго питање јесте питање одређивања надлежности суда који би био надлежан да одлучује о споровима везаним за брак. За спорове везане за брак и развод брака био је надлежан суд на оном подручју на ком су супружници имали последње заједничко пребивалиште. Иако је надлежност била прецизно одређена дешавали су се пропусти, па су били чести случајеви у којима би ненадлежни судови одлучивали о питањима брака која нису у њиховој надлежности. Овакви случајеви су били чести у пракси духовних судова, који су се првенствено водили интересима и доктринама своје вере, а мање водили рачуна о прописима који регулишу надлежност.¹⁰⁸

Доста тежи проблем представљала је ситуација у којој надлежан (најчешће духовни) суд доноси пресуду, али том приликом прекорачује своју надлежност или доноси незакониту пресуду. Постављало се питање правне снаге те пресуде, и постојала су два мишљења, прво – да се те пресуде морају поштовати као правоснажне и да на правоснажност не утичу недостаци, и друго – да држава није дужна да изврши незаконите пресуде.¹⁰⁹

Као најтежи проблем поставила се ситуација у којој би о истој брачној ствари постојале две супротне пресуде, а у којима не би било прекорачења надлежности судова. Овакве ситуације биле су веома честе код римокатоличких бракова, када би један брачни друг прешао у другу вероисповест – па би суд те друге вероисповести развео брак, док би суд Римокатоличке цркве одлучио да брак још увек постоји. За наведену ситуацију предлагано је да се у конкретном случају примени право цркве у којој је брак склопљен или да се призна само пресуда

106 *Ibid.*, 157–164.

107 *Ibid.*, 161–162.

108 Види: Гига Авакумовић, *Поводом једне осуде католичкој женидбеној суда у Ђакову*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1914.

109 В. Eisner, *Međunarodno, међупокрајинско (interlokarno) i међувјерско*, 27–34.

која је прва донета, али ниједно од понуђених решења није било адекватно. Ајзнер је заступао став да у оваквим случајевима за сваког брачног друга важи пресуда његовог духовног суда, што јесте било најисправније становиште, али није решавало постојећи проблем.¹¹⁰

Напоследку се поставило питање признавања пресуда које су донели духовни судови на осталим правним подручјима. Примењивано је правило да се пресуде духовних суда начелно примењују на територији целе државе, осим: ако је духовни суд донео пресуду на подручју на ком су у брачним стварима искључиво надлежни државни судови, ако је духовни суд донео пресуду у случају у ком је био надлежан државни суд или духовни суд друге цркве или верске заједнице, и у случају када се пресуда духовног суда противи државним законима.¹¹¹

Осим признања судских одлука, постојао је и проблем (не)признавања бракова склопљених на другим територијама због грађанске форме. Како је у већем делу Југославије главна форма за склапање брака била црквено венчање, и како је исти сматран светом тајном по својој природи, судови нису признавали бракове склопљене у иностранству у грађанској форми, позивајући се на установу јавног поретка са којим је грађанска форма закључења брака била у супротности. Овај проблем није постојао само у међународном приватном праву већ и у интерлокалном, с обзиром да је на територији Војводине грађанска форма склапања брака била обавезна, док су на већини других правних подручја брачне спорове судили духовни судови који нису признавали у Војводини склопљене грађанске бракове. За разлику од духовних суда, државни судови признавали су грађанске бракове, али они у већем делу земље нису били надлежни за брачне спорове.¹¹²

5. СОЦИЈАЛНИ ПРОБЛЕМИ, СТРУЧНА ДЕБАТА И ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕФОРМУ

Из изложеног се види да је правна регулатива била доста застарела и као таква није одговарала приликама једне модерне државе, а уз то постојала је и велика конфузија око меродавног права што је

110 *Ibid.*, 35–40.

111 *Ibid.*, 168.

112 Живојин Перић, *Лично брачно право по Српском грађанском законнику*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд 1934, 40 и 48; Живојин Перић, *О сукобу закона у међународном приватном праву*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1926, 71–78, фн. 84; Живојин Перић, „*Logis regit actum* у брачном праву”, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 38, 1–2/1930, 129–139. Поред тога види: Милан Бартош, „*Locus regit actum* у брачном праву – Је ли ово начело примљено или одбачено код нас?”, *Архив за правне и друштвене науке*, 6/1932, 431–445.

за последицу имало значајну правну несигурност. Ради илустрације тог стања у наредним редовима ће бити описани највећи проблеми проистекли из тадашњег стања законодавства.

Први значајан проблем била је неједнакост грађана пред законом и немогућност склапања бракова између одређених категорија лица која је проистекла из поменуте неједнакости. Уставом Краљевине СХС од 1921. године и Уставом Краљевине Југославије од 1931. године зајемчена је једнакост грађана пред законом, као и слобода савести и вероисповести.¹¹³ Као што се види из горенаведеног, брачно право није било исто за све грађане, јер је оно у већем делу земље одређивано према вероисповести будућих супружника. У случајевима када су оба супружника била исте вероисповести овај проблем није био значајан, али у случају мешовитих бракова он је био веома значајан. Многи прописи нису допуштали мешовите бракове (нпр. у Србији између православаца и нехришћана), док је у случају кад би такви бракови и били допуштени – било нејасно која црква је надлежна за њихово склапање (нпр. искључиву надлежност да склопи брак између православаца и католика истицале су и Православна и Католичка црква). Због црквене форме склапања брака била су повређена и права неверујућих грађана Југославије, јер их је брачно право приморавало да приступе некој верској заједници, или у противном не би могли да склопе пуноважан брак.

Грађани који нису могли да склопе ваљан брак због наведеног проблема решење су често налазили у кратком пресељењу на територију Војводине или неке суседне државе како би склопили грађански брак, али и овај заобилазни начин решавања овог проблема доносио је правну несигурност будући да, као што је наведено у делу о сукобу закона, на осталим правним подручјима овакви бракови често нису били признавани.

Други проблем који треба истаћи је појава двобрачности као последица контрадикторних прописа. До ове ситуације могло се доћи јер одређене верске заједнице или државне институције нису признавале бракове који су склопљени пред другом верском заједницом или институцијом. Како су тако венчана лица третирали као да по њиховом праву нису у браку – дозвољавале би им склапање новог брака по својим прописима, без да је претходни био разведен. Тако би нпр. брак који припадник Римокатоличке цркве склопи пред свештеником Православне цркве био пуноважан према државном

113 Члан 4. и 12. Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно члан 4. и 11. Устава Краљевине Југославије. *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд 1988.

праву, али непризнат од стране Римокатоличке цркве.¹¹⁴ Како се таква брак у праву Римске цркве сматрао непостојећим, свештеници ове цркве би венчавали таква лица према правилима своје цркве, без да је њихов претходни брак био разведен. Други начин на који се долазило до стања двобрачности били су полигамни шеријатски бракови, који су били дозвољени за мушке муслимане, али се јављао проблем када би лице које није било исламске вероисповести, и које је било у браку склопљеном према неисламским прописима, прешло у ислам и склопило други брак по прописима шеријатског права.¹¹⁵

Држава је покушала да спречи ову појаву па је двобрачност била одређена као кривично дело Кривичним закоником Краљевине Југославије из 1929. године.¹¹⁶ До тада је за двобрачност одговарао само свештеник који је склопио други брак, али није кажњаван супружник који је већ био у браку, а ни сам брак није поништаван по сили закона. Новим закоником у члану 290. предвиђена је казна за лице које ступи у нови брак иако се налази у законитом браку,¹¹⁷ а казна за свештеника је задржана у члану 399. Ипак нема података из судске праксе колико су ови прописи заиста примењивани.

Директна последица двобрачности била је конфузија везана за обавезе које проистичу из брака, које свакако нису могле да буду испуњене према оба брачна партнера, као и велика правна несигурност и неодређеност по питању наслеђивања двобрачне особе.

Трећи проблем испољавао се у могућности изигравања закона преласком на другу веру. Ова појава представљала је један вид злоупотребе права на слободу вероисповести како би се избегла примена закона, и најчешће је коришћена са циљем развода брака који се на легалан начин није могао добити. Најчешћи облик ове злоупотребе био је прелазак хришћанина који је био у пуноважном црквеном браку на ислам. Овај прелаз би по Српском грађанском закоником

114 Едо Ловрић, „Изједначење брачних права у Краљевини: кореферат“, *Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), Сјоменица на Други конгрес њавника Краљевине Срба, Хрвајџа и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 78.

115 Види: Тома Павловић, „Однос државнога и црквенога законодавства, нарочито с обзиром на закључење брака: реферат“, *Сјоменица VI џавне скупшћине Конгреса њавника Краљевине Јуџославије*, Меркантиле, Загреб 1934, 62–64.

116 Јосип Весел, Владимир Тимошкин (ур.), *Кривични законик Краљевине Јуџославије и 343 решења свих ајелационих судова и свих одељења Касационој суда јод. 1930–1935*, Босанска пошта „Јосип Бретлер“, Сарајево 1935.

117 Неки су овај пропис тумачили као забрану полигамије за муслимане. Види: Д. Станковић, „Да ли пропис § 290. Крив. зак. укида бигамију и полигамију наших грађана муслиманске вероисповести?“, *Архив за њравне и друшћивене науке*, књ. 41, 4/1932, 324–326.

представљао узрок за поништај брака, који би могао да тражи и супружник који је променио веру. Али и на другим правним подручјима било је злоупотреба овог преласка, јер су материјалне одредбе шеријатског права, као што је раније наведено, давале право мушкарцу да брак раскине једностраном изјавом воље, а жени забрањивале да буде у браку са мушкарцем друге вере – па би у случају да супруг помуслимањене жене одбије да пређе на ислам шеријатски суд развео овакав брак.¹¹⁸ Осим преласка на ислам, био је чест и прелазак римокатолика на православну или протестантску вероисповест, која им је, истина под нешто тежим условима, допуштала развод брака и (за њих још битније) склапање новог.¹¹⁹

Могућност наведених злоупотреба додатно је допринела правној несигурности. Поред тога, пракса злоупотребе промене вере довела је до погоршања односа између верских заједница, који су и без овог спорног питања били заострени. Треба нагласити да, иако из данашње перспективе, када је развод брака постао доста учестала и прихватљива пракса, ове ситуације не изгледају претерано проблематично – почетком прошлог века ситуација је била значајно другачија. Режим одвојених добара значио је да по разводу брака није било поделе заједничке тековине, већ је свако задржавао своју посебну имовину, док су право наследства као и права и обавезе супружника обавезивали само за време постојања брачне заједнице. Имајући то на уму, наведене злоупотребе могле су значајно да оштете другог супружника.

Као четврти проблем истиче се поступање *contra legem* у стварима брачног права, посебно када су у питању духовни судови. Ово се односи како на склапање брака у случајевима у којима нису испуњени сви услови материјалног права, тако и на разводе и спорове везане за последице брака. Свештеници и верски службеници по природи свог положаја били су везани за верску заједницу више него за државу, а уз то често нису ни познавали право, тако да су интересе верских заједница стављали изнад правних норми.¹²⁰ Посебно илустративан пример за ову појаву је склапање црквених бракова на територији Војводине, где је по важећем праву била предвиђена обавезна форма грађанског брака. Без обзира на важеће

118 Хафиз Абдулах Бушатлић, „Нешто о надлежности за склапање бракова помуслимањених лица“, *Мјесечник*, 1/1923, 22–26; Т. Павловић, 78.

119 Ж. Перић, *Лично брачно право*, 69–74. Види још: М. М. Влајић, „Промена вере без убеђења“, *Женски њокреј*, 11/1932, 154–157.

120 Бертолд Ајзнер, „Изједначење брачних права у Краљевини: кореферат“, Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), *Сјоменица на Друји конгрес њравника Краљевине Срба, Хрвајиа и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 60,

право многи грађани, посебно они са територије предратне Краљевине Србије, одлучивали су да брак склопе само пред свештеником. Православна црква је покушавала да овај проблем реши упућујући дописе представницима министарства, али њени предлози за измену важећег права нису били усвојени.¹²¹ Ипак, број бракова склопљених само пред свештеником је растао, а судови су такве бракове сматрали непостојећим и порицали им свако правно дејство. Овај проблем је временом добио велике размере, па је за санирање последица овакве праксе 1928. године донета Уредба о конвалидацији бракова у Војводини.¹²²

Као што се види из напред изложеног, брачно право било је застарело и некохерентно и као такво није било адекватно за једну мултинационалну и мултиконфесионалну државу каква је била Југославија. Застареле норме везане за склапање и развод брака често су биле неадекватне и у законодавствима других држава тог доба (у коме се дешавала велика промена у приватном животу свуда у свету, па је неадекватност старих норми била логична последица), али ипак њихова неадекватност и нефункционалност биле су знатно више изражене у првој југословенској држави. Узрок томе били су веома стари прописи о браку, али и изражен сукоб између верских заједница које су имале велике клерикалне амбиције, за чију реализацију су користиле и свој утицај на брачно право. Највећи конфликт свакако је био између Православне и Римокатоличке цркве, који је почео доношењем Кодекса црквеног права 1917. године. На клерикална правила овог Кодекса одговорила је Православна црква доношењем сличних ограничавајућих норми у својим Брачним правилима из 1933. године. Слично се десило и са поштрењем правила Исламске заједнице, која је Закључком Ширег савјета реис-ул-улеме од 21.12.1938. године укинула и могућност склапања малог броја мешовитих бракова које је допуштало шеријатско право (бракова у којима би мушкарац био муслиман, а жена Јеврејка или хришћанка).¹²³ Овакво стање ствари било је веома неповољно по нову државу, те је правничка јавност одмах по уједињењу приступила научној и политичкој расправи о правцима будуће реформе.

121 Види: Далибор Ђукић, „Устројство Српске православне цркве и брачно право у Краљевини СХС – Југославији”, Дејан Митровић (ур.), *Право у функцији развоја друштва: зборник радова*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2019, 258–260.

122 Али ни поменута Уредба није била адекватно решење за постојеће проблеме. Види: Милан Шпехар, „Уредба о конвалидацији бракова у Војводини”, *Архив за правне и друштвене науке*, 1/1929, 46–52.

123 Ф. Карчић, 137.

Велики проблеми и неадекватност постојећег законодавства довели су до прилично широког консензуса о потреби свеобухватне реформе брачног права, али се поставило питање који модел реформа треба да следи. У зависности од форме склапања брака постојала су три могућа модела: систем обавезног црквеног брака са изузетком грађанског брака по нужди, систем факултативног грађанског или црквеног брака, и систем обавезног грађанског брака. Према првом моделу, црквена форма закључења брака била би обавезна, док би закључење грађанског брака било допуштено изузетно у случају кад склапање верског брака не би било могуће због сметњи канонског права које државно право не познаје, или када оба брачна друга не би припадала ниједној признатој религији. Према другом моделу био би допуштен грађански брак свим грађанима који не би желели да склопе црквени брак, али би држава признавала грађанске последице верском браку – тако да би у случају усвајања овог модела грађански и верски брак били изједначени. Последњи, трећи модел, предвиђао је грађански брак као једину и обавезну форму закључења брака. У случају усвајања овог модела црквени брак не би био забрањен, али не би производио грађанскоправне последице. Дакле, супружници би могли факултативно да закључе црквени брак после склапања грађанског, али би црквама било забрањено да склапају црквене бракове ако пре тога није склопљен грађански брак.

За разлику од питања форме закључења брака – где је постојала велика подела и расправа који модел одабрати – око осталих битних чинилаца новог брачног права постојала је мања или већа сагласност. Тако се, из разлога једнакости грађана прописане Уставом, заговарало да држава прописује правила материјалног брачног права (везана и за склапање и за развод брака) без обзира која се форма склапања брака усвоји. Такође је постојала велика сагласност да надлежност у судским споровима везаним за питања брака припадне редовним државним судовима, чиме би се решио проблем непоузданих духовних судова и њихове *contra legem* праксе. Напоследку, правничка јавност је била сагласна и да матичне књиге треба да воде државни органи.¹²⁴

Расправе о наведеним питањима вођене су непрестано у академским круговима, а у њима је учествовала и шири стручна јавност. Ова тема два пута је расправљана на конгресима правника, на Другом и на Шестом конгресу, када је осим расправе усвајана и резолуција која је одражавала ставове правничке струке и представљала предлог

124 Тако је Шести конгрес правника у трећем ставу своје резолуције истакао „да вођење матица врше државне власти а брачне спорове да решавају искључиво редовни државни судови.” За пун текст резолуција Конгреса правника види фн. 132.

државним органима како ствари треба уредити. Један број правника близак црквеним круговима залагао се за усвајања аустријског модела грађанског брака по нужди. Овај став је најчешће образлаган значајем религије за државу и верским осећањима грађана којима је грађански брак био стран.¹²⁵ Са друге стране, већина правника, посебно оних млађих, заступала је став да треба усвојити модел обавезног грађанског брака. Они су истицали да би ово решење значајно подигло правну сигурност и решило већину раније наведених проблема.¹²⁶ Истицали су да није у изгледу да држава може да наметне своје брачно право црквама и примора свештенике и верске службенике да га исправно примењују, а да опција факултативног избора не задовољава ни присталице грађанског ни присталице верског брака.¹²⁷ Трећа опција, коју је заступао мањи број угледних правника, заговарала је компромис у виду факултативног избора између грађанског или црквеног брака, у ком би случају држава признавала оба са једнаким правним последицама. У прилог овом последњем решењу истицано је да се њиме отклањају скоро сви наведени проблеми, али се ипак задржавају и одређене предности црквеног брака, као што је економичност,¹²⁸ и уз то поштују верска осећања грађана. Постојала су два битно другачија модалитета

- 125 Један од аргумената био је да не треба ићи из екстрема у екстрем, и да црквена форма склапања брака одговара верском схватању широких народних маса, те да грађански брак треба увести само у случају нужде. Види: Е. Ловрић, „Изједначење брачних права”, 77. Такође је интересантан и аргумент који је долазио из црквених кругова да је брак по својој природи и црквена и државна ствар, и да га не може присвојити самостално само једна од те две стране. Из те логике произилази да је, због саме природе брака, потребан обавезан црквени брак, а ако се већ уводи обавезан грађански брак – онда треба увести и обавезно склапање црквеног брака после склапања грађанског. Јован Јеремић, *За обавезности црквеног брака*, посебан отисак из „Правосуђа” за прво полугође 1940, Напредак, Београд 1940.
- 126 Види: Т. Павловић, 65–67; М. Белић, „Однос државног и црквеног законодавства”; Александар Андријевић, *Наш брак и реформа његова*, Штампарија Павла Фер. Илајца, Велики Бечкерек 1919.
- 127 Занимљиво је да је грађански брак предлагао и Абдулах Бушатлић као начин да се реши проблем злоупотребе преласка на ислам зарад погодности по шеријатском праву. Х. А. Бушатлић, „Нешто о надлежности”, 26.
- 128 Црквени брак био је значајно економичнији јер су цркве и верске заједнице имале широку организациону мрежу која је била присутна у скоро сваком селу у тада претежно руралној држави. Са друге стране, државна администрације у то доба била је много мање раширена него данас, и постојала је углавном само у градовима и већим местима. Ово је осим економског трошка одласка у град да би се тамо обавило грађанско венчање – представљало и неку врсту удаљавања брака од народног живота, што су заговорници наведеног решења такође истицали.

факултативног избора између две форме брака која су заговарана: први модалитет, који су заступали Драгољуб Аранђеловић, Бертолд Ајзнер и Станко Лапајне, предвиђао је да сваки брак, па и онај склопљен у форми верског обреда, буде регулисан јединственим државним правом,¹²⁹ док је други модалитет, који је заговарао Сергеј Троицки, предвиђао да црквени брак не буде само форма склапања, већ да за целокупну регулацију и за све радње везане за црквени брак (осим имовинског дела брачног права) буде надлежна црква, тј. њени органи и духовни судови.¹³⁰

На конгресима правника, за које се може рећи да су репрезентативно представљали ставове стручне јавности, усвојене су резолуције којима се предлагало увођење јединственог брачног права и обавезног грађанског брака за све грађане, као и поверавање свих судских и административних надлежности у вези са браком државним органима.¹³¹

Ова расправа постављала је питање улоге цркве у друштву и њеног положаја у државно-црквеном праву. Морални ауторитет цркава нико није доводио у питање нити осуђивао, с обзиром да су се скоро сви грађани Југославије на пописима изјашњавали као припадници

129 Види: Б. Ајзнер, „Изједначење брачних права у Краљевини”, 84–90.

130 За детаљнији приказ ставова угледних правника о уређењу будућег брачног права види: Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o predosnovi Građanskog zakona za Kraljevinu Jugoslaviju*, Pravničko društvo, Zagreb 1937, 121–122, фн. 1. Види: Сергеј Троицки, „Обавезни или факултативни грађански брак”, Засебни отисак из *Лейпцигског Мишљења српске*, књ. 307, св. I–II, 85–93; С. Троицки, „Предоснова грађанског законика”; С. Троицки, *Хришћанска филозофија брака*, 204–216.

131 Резолуција Другог конгреса правника гласила је: Конгрес правника изражава своје мишљење:

- I. Правна сигурност у читавој држави нужно тражи, да се донесе још пре унифицирања грађанског права јединствен грађански женидбени закон, који да предвиди увјете за ваљаност и узроке за развод брака за све грађане без разлике вере сасвим једнако.
- II. Грађански женидбени закон мора: а) усвојити цивилну форму за склапање брака; б) одредити, да брачноправне спорове суде искључиво грађански судови. Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), *Сјоменица на Друи конгресу правника Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 90.

Резолуција Шестог конгреса правника гласила је:

- 1) да се материјално лично и имовинско брачно право хитно регулише државним законом једнаким за све грађане;
- 2) да се уведе обавезан грађански брак;
- 3) да вођење матица врше државне власти а брачне спорове да решавају искључиво редовни државни судови. *Додатак сјоменици VI. главне скупштинске конгреса правника Краљевине Југославије*, Меркантиле, Загреб 1935, 28–29.

разних верских заједница,¹³² али се отворено постављало питање легитимности њиховог монопола над брачним правом. Струја која се залагала за обавезан црквени брак (са могућношћу грађанског брака по нужди) истицала је да је велика већина народа религиозна и да је традиција склапања црквеног брака широко распрострањена у народу. Са друге стране, заговорници обавезног грађанског брака истицали су да грађански брак није противан хришћанском учењу и позивали су се на историју брачног права, у којој је на почетку држава уређивала склапање брака, те да је ту улогу црква тек накнадно преузела. Поред тога истицали су и да се после закључења грађанског брака факултативно може закључити и црквени. Православна и Римска црква, са друге стране, нису имале жељу да се одрекну својих надлежности. За њих брак није био нити правни посао, нити уговор, већ искључиво сакрамент који је, по својој природи, био у њиховој надлежности. Овакво схватање брака имало је за последицу не само став да искључиво црква треба да буде надлежна за брачно право, већ и став да грађански брак није у својој суштини брак и да као такав не треба да буде признат. Тако су две поменуте цркве грађански брак третирали као конкубинат и осуђивале га, а лица која су живела само у грађанском браку сносила су значајне црквене санкције.¹³³ Осим из теолошких разлога, цркве нису хтеле да се одрекну јурисдикције у брачном праву и због својих клерикалних напора да успоставе што већи утицај на државну политику, у чему су се међусобно надметале. Изузетак од ове опште тенденције биле су протестантске цркве, које брак нису сматрале светом тајном већ чисто световним послом, те су регулисале брачно право препуштале држави и у исто су се мешале искључиво ако би биле приморане.

У односу државе према осталим верским заједницама велику улогу имао је и изузетак који је представљала примена шеријатског права у брачним стварима муслиманима. Са једне стране остале верске заједнице тражиле су исти положај за своја брачна права,¹³⁴

132 У целој држави, на попису 1921. године само се 1.381 грађанин изјаснио као без конфесије, што је представљало око 0,011% становништва. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1921/Pdf/G19214001.pdf>, приступљено 25.06.2022. године.

133 Таквим лицима није било допуштено учествовање у светим тајнама, није им служен црквени обред приликом сахране, није им даван опроштај грехова и није им вршена ниједна света радња. Оваква лица нису имала право да учествују у раду администрације црквених општина, а деца рођена у грађанском браку нису могла да постану свештеници. Т. Павловић, 57.

134 Тако се С. Троицки позивао на ово право муслиманске мањине истичући да није логично, а да ни уговорне стране приликом закључења Сен-Жерменског уговора нису имале намеру да већини ускрате оно што је мањини гарантовано (верску форму склапања брака). С. Троицки, *Хришћанска филозофија брака*, 208–209.

а са друге стране заговорницима обавезног грађанског брака било је тешко да оправдају укидање осталих верских права осим шеријатског.¹³⁵ Додатна неповољност била је и та што шеријатско право у Краљевини није било кодификовано, па је била спорна примена одређених одредби које су га доводиле у конфликт са другим брачним правима. Неке спорне институте као што су развод претходно склопљених бракова и склапање полигамних бракова помуслимањених лица неки шеријатски судови нису допуштали, за разлику од оних конзервативнијих који су се строго држали шеријатских прописа. За будући положај шеријатског права предлагана су три решења: укидање шеријатских прописа и увођење јединственог законодавства за све грађане,¹³⁶ реформа шеријатских прописа по угледу на друге муслиманске земље, и конзервативно задржавање тренутног стања. Компромисно решење које је захтевало реформу и осавремењавање прописа било је подржано чињеницом да су тада извршене реформе брачног права у традиционалним исламским земљама Туркој и Египту,¹³⁷ што је представљало реформу као муслиманску ствар, а не нешто што им западна култура намеће.¹³⁸ Друга могућност за реформу била је могућност алтернативне примене државног или шеријатског верског права по узору на тадашњу Француску (Алжир), која би допустила да они муслимани који не желе да њихов брак буде

135 Као решење овог проблема Иво Милић је предложио да се и муслимани обавежу да прво склопе грађански брак, а да после тога могу да склопе и верски брак по шеријатском праву. Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), *Сјоменица на Друи конгрес њравника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 84. Овај став био је проблематичан за шеријатско право. Он је био оправдан за хришћанске црквене бракове који су по својој природи били сакраменти и могли су се склапати после грађанског брака, али шеријатски брак био је чисто световна ствар и као такав није могао да коегзистира заједно са обавезним грађанским браком.

136 Овај став посебно је дошао до изражаја на Другом и Шестом конгресу правника, где је у више реферата назначено да посебна примена шеријатског права није у духу грађанског права и једнакости грађана пред законом. Такође је одбијена резолуција да се у брачно право муслимана неће интервенисати, а у усвојеним резолуцијама захтевано је доношење правила једнаких за све грађане.

137 Овим законима шеријатски брак је реформисан: постављањем старосне границе, одређењем обавезне форме закључења брака (обавезно пред шеријатским судом), сужавањем права мужа и проширењем права жене да тражи развод брака, и ограничењем полигамије. Види: Bertold Eisner, „Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik”, *Правосуђе*, посебан отисак из броја 6 за јул 1936.

138 Предлог реформе према турском моделу предложио је 1918. године чак и Врховни шеријатски суд за БиХ. Б. Ајзнер, „Изједначење брачних права”, 65–66.

шеридатски, исти склопе у оквиру грађанских прописа.¹³⁹ Иако је било доста разлога за (бар умерену) реформу, исламска заједница строго је остајала на конзервативним позицијама и избегавала је да прихвати и најмање промене.

Иако око конкретних решења спорних питања није постојала сагласност, сви учесници дебате су препознавали проблем тадашњег стања законодавства и истицали да оно треба у што краћем року да буде реформисано. Тако је у резолуцији усвојеној на Другом конгресу правника истакнуто да правна сигурност тражи да се пре унификавања грађанског права у јединствен законик донесе посебан женидбени законик за целу земљу који би материју брачног права уредио једнако за припаднике свих вера.¹⁴⁰ Ово настојање није остало само на предлозима: 1920. године начелник католичког одељења Министарства вера Михајло Лановић сачинио је Предлог закона о међуверским односима у Краљевини СХС, који је између осталог детаљно регулисао међуверско брачно право. На овај предлог касније су предлагана побољшања (која су у мањој мери ублажавала његову конзервативност), али ни са накнадним изменама овај предлог није ушао у законодавну процедуру, тако да ова материја није уопште регулисана посебним законима.¹⁴¹

Напослетку, треба приказати и једну интересантну идеју за решавање проблема брачног права у Краљевини. Пошто су све прилике показивале да скорије реформе неће бити, Драгутин Томац је указао да је брачно право реформисано Уставом Краљевине СХС и то његовим чланом 28. који гласи: „Брак стоји под заштитом државе.” По његовом тумачењу, овим чланом Устава дерогира се комплетно верско законодавство и уводи цивилни брак у правни систем Краљевине.¹⁴² Ово тумачење, наравно, није било нити исправно¹⁴³ нити спроводљиво, али оно илуструје како су одређени писци покушавали да реше постојеће хаотично стање.

139 Оваква реформа уклапала се у предлог уређења факултативног грађанског брака код Сергеја Троицког, али она није била значајније разматрана.

140 М. Доленц, Р. Сајовиц (ур.), *Сјоменица на Друџи конгрес њравника*, 90.

141 Иван З. Галић, „Интерконфесијско брачно право у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца”, *Мјесечник*, 6–7/1921, 268–277.

142 Драгутин Томац, *Устав и брачно њраво*, самостално издање, Загреб 1925.

143 Постојала је велика дебата око значења члана 28. Устава Краљевине СХС. Текстурално тумачење наведеног члана, посебно узимајући у обзир записнице скупштине, указује да се највероватније значење наведеног (прилично неодређеног) члана састојало само у томе да брак није обичан цивилни уговор, већ посебна врста уговора за коју држава одређује посебна правила остављајући мањи простор аутономији воље уговорних страна.

6. РЕФОРМЕ ПРЕДЛОЖЕНЕ У ПРЕДОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ ИЗ 1934. ГОДИНЕ И РАСПРАВА О СПОРАЗУМНОМ РАЗВОДУ БРАКА

Расправа о реформи брачног права била је веома жестока и са пуно супротних мишљења, а једна од ретких ствари око које је постојао општи консензус била је потреба да реформа буде што брже спроведена. Због наведеног се захтевало да се донесу посебни брачни прописи или да се бар донесе интерконфесионални закон само за питања верског брака, или да се у оквиру општег интерконфесионалног закона донесу посебна правила о браку. Влада Југославије, са друге стране, није осетила потребу за хитним доношењем каквих-таквих прописа, она реформу брачног права није издвојила као посебно питање, него га је оставила као део будуће свеобухватне реформе грађанског права доношењем новог грађанског законика за целу земљу. Комисија за израду новог грађанског законика образована је врло брзо после уједињења, али је њен рад био доста спор и први нацрт будућег законика објављен је тек 1934. године под називом Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију.¹⁴⁴

Пројекат законика израђен је према новелираном АГЗ-у, што је правдано предратним важењем АГЗ-а на великом делу државе, као и чињеницом да је СГЗ у великој мери био рецепција истог. Поред АГЗ-а који је узет као основа, на Предоснову су утицала и друга савремена законодавства, од којих се посебно истиче чехословачко, тј. чехословачки Закон о браку из 1919. године и Пројекат чехословачког грађанског законика из 1931. године. Поред чехословачког законодавства, на Предоснову је утицао и Швајцарски грађански законик, а у мањој мери и Немачки грађански законик. Од свог аустријског узора Предоснова је преузела и државну регулацију брака – брак је схватан као уговор са световним циљем, и правила која се односе на брак била су одређена државним правом.

Одлука да се за основу новог законика преузме АГЗ са новелама, а и каснија да се од трансплантираног узора не праве већа одступања наишла је на значајан отпор стручне јавности. Најзначајније замерке

144 Види: Зоран Мирковић, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација”, Борис Беговић, Зоран Мирковић (ур.), *Свој година од уједињења – формирање државе и њена права*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 267–300; Vesna Radovčić, „Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi 7*, Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povjest, Zagreb 1975, 249–307.

биле су лоша систематизација АГЗ-а и његова застарелост, те су критичари предлагали да се за основу преузме неки други, савременији законик (најчешће су предложени Швајцарски и Француски законици). Као алтернатива заговоран је и Богишићев Општи имовински законик, с тим је његова неадекватност, како због некомплетности, тако и због чињенице да је сачињен за једну привредно заосталу средину, била очигледна. Заговорници трансплантације АГЗ-а нису спорили тачност тврдњама да преузети модел има значајне мањкавости, ипак они су истакли да АГЗ у разним облицима важи на већем делу земље (истичући и да је СГЗ у претежној мери рецепција АГЗ-а), те да је због свог дуготрајног важења био веома познат и народу и правној науци. Додатни аргумент за преузимање АГЗ-а била је хитна потреба за јединственим закоником. Истичући да је за израду потпуно новог јединственог законика потребно дуго време, они су трансплантацију АГЗ-а видели као привремено решење које би важило док се не направи нови свеобухватни законик. Истом логиком је одлучено да и одступања од АГЗ-а буду највећим делом вршена под утицајем чехословачког права, које је такође било реформисано аустријско право.¹⁴⁵

Предоснова никад није ушла у парламентарну процедуру, највише због неповољних прилика међуратног парламентарног живота, које су значајно отежавале доношење нових прописа – али сам текст и предложена решења покренули су нови талас дебате, чије ћемо најбитније делове овде сумарно приказати.¹⁴⁶

Брак је дефинисан као посебан уговор¹⁴⁷ чиме је одбачено црквено схватање о браку као светој тајни, али је као форма склапања брака

145 Детаљније о расправи види: „Шта говори у корист предоснове новог Грађанског законика, а шта против: Мишљења г. г. др. Драгољуба Аранђеловића и др. Михаила Константиновића”, *Политика*, бр. 10009, од 1.4.1936. стр. 8; В. Eisner, М. Pliverić, 3–8; Живојин Перић, *Образложење §§ 1–319 Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију*, Министарство правде, Београд 1939, 2–3; Михаило Константиновић, „Југословенски грађански законик: Аустријски или Црногорски законик?” *Правни зборник*, 2–3/1933, Прештампано у *Анали Правној факултету у Београду*, 3–4/1982: 384–396.

146 Неусвајање новог законика вероватно је последица непостојања ауторитета који би подржао предлог у законодавној процедури. Алан Вотсон је истакао да приликом преузимања права, као и кодификације права велику улогу игра ауторитет. Од Мојсија, преко Хамурабија и Јустинијана па све до Наполеона велики кодификаторски подухвати били су по правилу везани за ауторитет моћних владара. Убивством краља Александра Карађорђевића, такав ауторитет у Југославији више није постојао. Види: Алан Вотсон, *Правни трансиланти*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010, 97–105; 137–144.

147 Чл. 103. Предоснове. Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1934. Иначе, дефи-

задржано обавезно црквено венчање,¹⁴⁸ док је грађански брак уведен само по нужди, тј. само у оним ситуацијама у којима су будући супружници без вере или је свештеник из разлога црквеног права, које грађанско право не познаје, одбио да склопи црквени брак.¹⁴⁹

Материјално брачно право било је уређено грађанским правом¹⁵⁰ и сходно томе било је једнако за све грађане без обзира којој конфесији припадају (осим наведеног изузетка примене шеријатског права у брачним стварима муслимана). Као последица тога биле би укинуте све забране међуверских бракова, брачне сметње свештеничког или монашког завета и сва посебна правила за поједине вероисповести (која су постојала у АГЗ-у), а надлежност за све брачне спорове припала би државним судовима.¹⁵¹

Предложена решења била су доста конзервативно постављена, па њима нису били задовољни ни заговарачи обавезног грађанског брака, јер је форма закључења брака и даље остала верска¹⁵² – али ни заступници верског брака, јер је обавезна форма закључења брака истина остала верска, али је суштина брака изгубила свој верски карактер и постала чисто државно питање.¹⁵³ Напослетку, ово решење није било оптимално ни заговарачима факултативног избора форме брака, јер је без посебног оправдања усвојило верску форму закључења брака као обавезну.

За разлику од форме склапања брака у којој је Предоснова остала конзервативна и није одступила од свог узора, АГЗ-а, битно другачије решење преузето је приликом регулисања развода брака, где је под утицајем чехословачког законодавства усвојила савременији и либералнији приступ. Норме о разводу брака биле су такође једнаке за све конфесије, укључујући и римокатоличку. Члан 165. Предоснове детаљно је одређивао узроке за развод брака, и то су били:

ниција брака у Предоснови је критикована као некритичко преузимање решења АГЗ-а (ово нарочито из православних кругова, јер је дефиниција рађена по католичком схватању брака), и посебно је истицана нетачност дела да је суштина брака у рађању деце. У том смислу Предоснова је била иза савремених законодавстава која брак нису дефинисала, већ су тај задатак остављала правној науци.

148 Чл. 129. Предоснове

149 Чл. 130. Предоснове

150 В. Eisner, М. Pliverić, 119–121.

151 Спорове који би се пресуђивали по шеријатском праву судили би посебни шеријатски судови, али и они су били део система државних судова, са разликом што су примењивали верско право.

152 Т. Павловић, 69–70.

153 С. Троицки, „Предоснова грађанског законика”, 527.

прељуба, кажњиво дело учињено из ниских или нечасних побуда које показују изопачен карактер, злонамерно напуштање, рађење о глави или тешко угрожавање живота или здравља, тешко злостављање, душевна болест, неуредан живот и споразумни развод брака због неодољиве мржње. Разлози за развод брака били су доста шире постављени у односу на пређашње прописе (мада је било предлога за увођење још неких бракоразводних разлога од стране цркви блиских људи),¹⁵⁴ али оно што је било спорно и са конзервативне стране највише нападано било је решење о споразумном разводу брака због неодољиве мржње.¹⁵⁵ Критичари овог решења указивали су да се овим фактички уводи споразумни развод брака – јер када би супружници желели развод, увек би могли да изјаве да између њих постоји неодољива мржња.¹⁵⁶

Институт кривице за развод брака (као и кривице за раставу од стола и постеље) задржан је у Предоснови у члановима 169. и 742. али је његов значај био релативно умањен¹⁵⁷ – кривица је била од значаја приликом избора презимена које ће жена носити после развода брака, као и приликом наслеђивања раздвојених супружника.¹⁵⁸ Ово је било значајно побољшање, с обзиром да је кривица за развод брака била веома неодређена и у пракси јако често тешко утврдива.¹⁵⁹

154 В. Eisner, М. Pliverić, 159–161; С. Троицки, „Предоснова грађанског законика”, 539–541.

155 Ово решење постојало је у АГЗ-у (чл. 115) и у исти је ушло под утицајем школе природног права, без верског утемељења. Ипак, на простору на ком је важио АГЗ примена овог прописа била је ограничена тим што се односило само на некатолике, и то уколико би њихово верско право то допуштало (а оно то по правилу није допуштало).

156 Ипак, исти ти критичари констатују да је за супружнике који желе да се разведу то могуће и по тренутним прописима – споразумним организовањем преваре, али тој могућности нису придавали пуно на значају. Драгољуб Аранђеловић, „Бракоразводни узроци: по Грађанском законнику Србије, Брачним правилима Српске Православне Цркве и Предоснови грађанског закона”, *Архив за љравне и друшћивене науке*, књ. 51, 2/1937, 110–128. Интересантно је и то да је ова одредба била критикована и од стране заговорника обавезног грађанског брака. Види: Т. Павловић, 68–70.

157 Кривица за развод брака у АГЗ-у повлачила је озбиљну санкцију – забрану закључења новог брака (чл. 119). Слично су прописивала и Брачна правила СПЦ у свом члану 113. ст. 2. забрањујући поновни брак лицу због чије су кривице разведена његова претходна два брака.

158 У члану 742. Предоснове одређено је да надживели брачни друг губи право наслеђивања као и претходног легата ако је због своје кривице био растављен од стола и постеље.

159 Ради илустрације овог проблема види: Јово Давидовић, „Једнострано раскидање брачне заједнице без оправданог разлога јесте навођење на прељубу остављеног или отстрањеног брачног друга” (са коментаром С. Троицког), *Архив за љравне и друшћивене науке*, књ. 58, 1–2/1940, 112–116.

Осим развода брака, Предоснова из аустријског законодавства преузима и институт раставе од стола и постеље, која може бити споразумна или се може изрећи у току бракоразводне парнице, ако суд оцени да брак не треба одмах развести већ да треба прво оставити један временски рок за измирење супружника. Растава се може изрећи из разлога који су предвиђени за развод брака, али и из других разлога због којих су брачни односи постали такви да се од супружника (тужиоца) не може оправдано захтевати да настави заједнички живот. Овом институту је приговарано да је неоснован у закону који предвиђа развод брака под једнаким условима за све грађане, те да се тиме губи његова функција супститута за развод брака у римокатоличким земљама. Нова функција овог института вероватно је продужени покушај да се супружници усмере на измирење и обнову заједничког живота. Тако је рок раставе ограничен на две године у случајевима када је суд по члану 165. Предоснове изрекне уместо развода брака, а после протекла рока од две године, уколико заједнички живот није обновљен, сваки супружник може тражити коначан развод брака.¹⁶⁰

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Правни прописи којима је било регулисано брачно право у Краљевини СХС и Краљевини Југославији били су застарели и неадекватни за тадашње друштвене прилике. Са изузетком Војводине, брачно право је било неререформисано и под великим утицајем верског права који је спречавао реформу. Правни партикуларизам државног права овде је био још додатно закомпликован партикуларизмом црквеног права. Ово је доводило до веома компликованих случајева сукоба закона, за чије решење нису постојала правила, а и правни прописи су били толико контрадикторни да није било ни

160 Трансплантација установе раставе од стола и постеље на први поглед изгледа као инерција у преузимању – некритичко преузимање потпуно непотребне одредбе обзиром да је поред ње био дозвољен развод брака, али то у овом случају није био случај. У датом случају ради се о правној трансформацији преузетог института који почиње да делује на сасвим нов начин. Уместо раније функције обезбеђења алтернативе разводу за римокатолике, оно је добило нову функцију – отежање развода и усмерење на обнову брачног живота за све грађане, без обзира на вероисповест (искључујући наравно грађане исламске вероисповести за које је важило посебно верско право). Теоријску поставку трансформације при трансплантацији право установио је Алан Вотсон у оквиру своје теорије о правним трансплантима – она се дешава када приликом преузимања правна норма у систему примаоцу делује на суштински другачији начин него што је деловала у оквиру система из којег је преузета. Види: А. Вотсон, 171.

могуће направити адекватна правила којима би се решавали интерни сукоби закона. Све ово било је додатно појачано *contra legem* поступањем и различитим праксама духовних судова у брачним стварима.

Реформа постојећег стања била је неопходна, а главно питање било је како брачне прописе ослободити штетног верског утицаја и учинити их адекватним за суживот у једној мултиконфесионалној држави. Верске заједнице су покушавале да задрже свој друштвени утицај преко брачног права, а и сукоби који су постојали између различитих верских заједница водили су се делимично и кроз брачне прописе. Начин да се ствари учине подношљивим био је да се штетан и социјално неприхватљив утицај верског права умањи и сведе на подношљиву меру како би правни саобраћај могао правилно да функционише. Главно питање реформе брака било је у којој мери треба смањити утицај цркава и верских заједница. Модел државне регулације и обавезног грађанског брака обезбеђивао је једнообразну регулацију и правну сигурност, али је верски брак био у складу са верским осећањима народа, свечанији, економичнији и није доводио до отпора верских заједница. Било је извесно да одређена правила верског брачног права морају да се мењају, али остало је да се одреди у којој мери ће та правила бити мењана. Ствари су додатно закомпликоване јер цркве и верске заједнице нису желеле да реформишу своје брачно право,¹⁶¹ нити да прихвате државне реформе, док су школовани правници већински заговарали потпуно искључење црква и верских заједница из ствари везаних за брачно право.

Оваква ситуација довела је то оштрог сукоба који није могао конструктивно да се заврши. Умерено и компромисно решење у виду факултативног избора између грађанског или црквеног брака одбацивала је и правничка стручна јавност, јер „је то решење којим нико није у потпуности задовољан” – једнако као и верске заједнице, због начелног неслагања и осуде грађанског брака. Тако се завршило на томе да је компромисно решење било заговорано само од стране малог броја истакнутих правника.

Предоснова је у својим реформама комбиновала конзервативно очување форме и новија либералнија правила. Задржана је обавезна форма верског брака и уведен је грађански брак само у случајевима када склапање верског брака није било могуће – што није било опти-

161 Тако су се у верској анкети спроведеној 1921. године скоро све верске заједнице изјасниле за потпуну надлежност у области брачног права, не изражавајући намеру да исто озбиљније реформишу. (У поменутој анкети тај став није изнела једино Српска православна црква, вероватно јер се држала постављених питања у анкети, али тај став је свакако изражавала на другим местима.) Rado Kušej, *Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci*, autorovo izdanje, Ljubljana 1922.

мално решење, али је учињено као компромис са конзервативцима – док су сама брачна правила била у потпуности уређена државним правом и надлежност за решавање спорова припала је државним судовима. Овакво одређење брака као црквеног по форми а грађанског по суштини наишло је на отпор у црквеним круговима који су заговарали да верски брак треба да буде регулисан верским прописима, али овакав став није имао теолошко оправдање, јер склапање брака јесте света тајна по хришћанском учењу – али регулисање брачних правила није. Са друге стране, саме норме брачног права биле су једне од либералнијих за то време, посебно она о споразумном разводу брака. Реформе предложене у Предоснови значајно су смањиле могућност за настанак спорних ситуација наведених у ранијим поглављима, које су биле главна претња правној сигурности.

Ипак, чак и ова умерена и компромисна реформа није успела да буде спроведена. Разлоге за то треба тражити и у оштрој и искључивој борби између присталица обавезног грађанског брака и присталица обавезног црквеног брака, али више од тога у политичком животу и кризи законодавства у Југославији. Чињеница да за двадесет три године њеног постојања у Југославији није реформисано тако значајно питање као што је брачно право, говори о димензијама које је имала криза законодавства и последицама које су се одразиле на друштво.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Аусџријски грађански законик*, прев. Драгољуб Аранђеловић, Геца Кон, Београд, 1922.
- Брачна правила Српске православне цркве, Свети архијерејски синод / Српска манастирска штампарија, Београд – Сремски карловци 1933.
- Грађански законик за Краљевину Србију, *Зборник грађанских законика старије Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград 1960, 153–268.
- Додатак синоменици VI. главне скупштинине конгреса правника Краљевине Југославије*, Меркантиле, Загреб 1935.
- Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Кон, Београд 1929.
- Јосип Весел, Владимир Тимошкин (ур.), *Кривични законик Краљевине Југославије и 343 решења свих апелационих судова и свих одељења Касационог суда год. 1930–1935*, Босанска пошта „Јосип Бретлер“, Сарајево 1935.
- Полиџика*, бр. 10009, од 1.4.1936.

Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд 1934.

Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије, Нова књига, Београд 1988.

ЛИТЕРАТУРА:

Гига Авакумовић, *Поводом једне осуде католичкој женидбеној суда у Ђакову*, Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1914.

Sima Avramović, „Mixture of legal identities: case of the Dutch (1838) and the Serbian Civil Code”, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 4/2018, 13–37.

Сима Аврамовић, „Српски грађански законик (1844) и правни транспланти – копија аустријског узора или више од тога?”, М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић (ур.), *Српски грађански законик – 170 година касније*, Правни факултет у Београду, Београд 2014., 13–46.

Бертолд Ајзнер, „Изједначање брачних права у Краљевини: кореферат”, Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), *Споменица на Друџи конгрес њавника Краљевине Срба, Хрватина и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 55–66.

Bertold Eisner, *Међународно, међупокрајинско (interlokalno) и међувјерско брачно право Краљевине Југославије*, Типографија, Загреб 1935.

Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Мишљења о предоснови Грађанског законика за Краљевину Југославију*, Правничко друштво, Загреб 1937.

Bertold Eisner, „Шерјатско право и наш јединствени грађански законик”, *Правосуђе*, посебан отисак из броја 6 за јул 1936.

Александар Андријевић, *Наш брак и реформа његова*, Штампарија Павла Фер. Илајца, Велики Бечкерек 1919.

Драгољуб Аранђеловић, „Бракоразводни узроци: по Грађанском законнику Србије, Брачним правилима Српске Православне Цркве и Предоснови грађанског закона”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 51, 2/1937, 110–128.

Милан Бартош, „Locus regit actum у брачном праву – Је ли ово начело примљено или одбачено код нас?”, *Архив за љравне и друштвене науке*, 6/1932, 431–445.

Милан Бартош, „Мала напомена на примедбу г. Љуб. Радовановића”, *Архив за љравне и друштвене науке*, 5/1932, 370–375.

Милан Бартош, „Толеранција у брачним односима”, *Архив за љравне и друштвене науке*, 4/1932, 280–283.

Мехмед Беговић, „Форма исламског брака”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 47, 1/1935, 50–57.

Matija Belić, „Брачно право и konkordati”, *Мјесећник*, 11–12/1934, 532–543.

- Матија Белић, „Однос државнога и црквенога законодавства, нарочито с обзиром на закључење брака – реферат”, *Сјоменица VI главне скупишћине Конгреса љравника Краљевине Југославије*, Меркантиле, Загреб 1934, 7–22.
- Velimir Blažević, *Mješovite ženidbe u pravu Katoličke Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1975.
- Хафиз Абдулах Бушатлић, „Нешто о надлежности за склапање бракова по муслимањених лица”, *Мјесечник*, 1/1923, 22–26.
- Abdulah Bušatlić, *Porodično i nasljedno право muslimana (glavne ustanove i propisi)*, pišчево izdanje, Sarajevo 1926.
- М. М. Влајић, „Промена вере без убеђења”, *Женски љокрећ*, 11/1932, 154–157.
- Алан Вотсон, *Правни љрансљланћи*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010.
- Иван З. Галић, „Интерконфесијско брачно право у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца”, *Мјесечник*, 6–7/1921, 268–277.
- Јово Давидовић, „Једнострано раскидање брачне заједнице без оправданог разлога јесте навођење на прељубу остављеног или отстрањеног брачног друга” (са коментаром С. Троицког), *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 58, 1–2/1940, 112–116.
- Самуило Демајо, „Уништај и развод брака по јеврејском брачном праву”, *Архив за љравне и друштвене науке*, књ. 36, 1–2/1929, 58–74.
- Гордана Дракић, „Формирање правног система у међуратној југословенској држави”, *Зборник радова Правној факултетиа у Новом Саду*, вол. XLII, 1–2/2008, 645–655.
- Далибор Ђукић, *Инћерконфесионално законодавсћво у Југославији и Србији 1919–2006*, Универзитер у Београду – Правни факултет, Београд 2022.
- Далибор Ђукић, „Устројство Српске православне цркве и брачно право у Краљевини СХС – Југославији”, Дејан Мировић (ур.), *Право у функцији развоја друштвиа: зборник радова*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2019, 258–260.
- Симо Илић, „Положај ванбрачне деце у првој Југославији”, *Весник љравне истћорије*, 1/2020, 248–282.
- Симо Илић, „Правни положај жене у Предоснови грађанског законика за Краљевину Југославију”, *Весник љравне истћорије*, 2/2020, 194–247.
- Vitomir Jeličić, *Kanonsko ženidbeno право Katoličke Crkve*, Hrvatska tiskara, Sarajevo 1930.
- Јован Јеремић, *За обавезносћ црквеној брака*, посебан отисак из *Правосућа* за прво полугође 1940, Напредак, Београд 1940.
- Слободан Јовановић, „Нестајање закона”, *Из истћорије и књижевносћи I*, БИГЗ, Београд 1991, 399–409.

- Marko Kalogjera (prir.), *Naputak o starokatoličkoj crkvi*, Štamparija „Gaj“, Zagreb 1927.
- Фикрет Карчић, *Шеријатски судови у Југославији 1918–1941*, Факултет исламских наука у Сарајеву, Сарајево 2005.
- Михаило Константиновић, „Југословенски грађански законик: Аустријски или Црногорски законик?“ *Правни зборник*, 2–3/1933, Прештампано у *Анали Правној факултету у Београду*, 3–4/1982: 384–396.
- Тибор Коршош, „Брачно право протестаната у Југославији“, *Правнички гласник*, 4/1940, 100–107.
- Rado Kušej, *Verska anketa u Beogradu i njeni zaključci*, autorovo izdanje, Ljubljana 1922.
- Mihajlo Lanović, „Нашке конвенције о женидбеном праву и наши закони“, *Мјесећник*, 1/1912, 31–46.
- Edo Lovrić, *Студије из женидбеног права II – Женидба и њезини битни моменти*, прештампано из „*Spomen-knjige*“ Правничког друштва у Загребу, Дioniчке тискарне, Загреб 1900.
- Едо Ловрић, „Изједначење брачних права у Краљевини: кореферат“, *Метод Доленц, Рудолф Сајовиц (ур.), Споменица на Друи конгрес љавника Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца*, Правник, Љубљана 1927, 66–83.
- Edo Lovrić, *Женидбено право (обзиром на Codex)*, правнички репетиториј, Штampарија Југославенског компаса, Загреб, после 1917, без године.
- Лазар Марковић, *Породично љаво*, Књижара Геце Кона, Београд 1920.
- Зоран Мирковић, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација“, Борис Беговић, Зоран Мирковић (ур.), *Сво година од уједињења – формирање државе и љаво*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020, 267–300.
- Чедомил Митровић, *Црквено љаво*, Књижара Геце Кона, Београд 1921.
- Dragan Novaković, „Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 2/2012, 939–965.
- Esin Ögücü, “What is a Mixed Legal System: Exclusion or Expansion?”, *Electronic Journal of Comparative Law*, 12(1)/2008, 1–18.
- Тома Павловић, „Однос државнога и црквенога законодавства, нарочито с обзиром на закључење брака: реферат“, *Споменица VI љавне скупштинне Конгреса љавника Краљевине Југославије*, Меркантиле, Загреб 1934, 35–74.
- Marko Pavlović, „Problem izjednačenja zakona u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3–4/2018, 493–523.
- Veron Valentine Palmer, “Mixed Legal Systems... and the Myth of Pure Laws”, *Louisiana Law Review*, 67(4)/2007, 1208–1211.

- Живојин Перић, *Лично брачно љраво љо Срѝском љрађанском законѝку*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон а.д., Београд 1934.
- Живојин Перић, „Logis regit actum у брачном праву”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, књ. 38, 1–2/1930, 129–139.
- Живојин Перић, *О сукобу закона у међународном љривајном љраву*, Издавачка књижарница Геца Кона, Београд 1926.
- Живојин Перић, *Образложење §§ 1–319 Предоснове љрађанској законѝка за Краљевину Јуѝославију*, Министарство правде, Београд 1939.
- Љубомир Радовановић, „Неке примедбе на Малу напомену г. д-ра М. Бартоша”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, 6/1932, 456–460.
- Љубомир Радовановић, „Толеранција у брачним односима – Поводом чланка г. Др. М. Бартоша, у „Архиву” од 25. октобра 1932 г.”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, 5/1932, 365–370.
- Vesna Radović, „Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji: Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju”, *Radovi 7, Sveučilište u Zagrebu / Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1975*, 249–307.
- Eugen Sladović, *Ženidbeno pravo*, Narodne novine, Zagreb 1925.
- Eugen Sladović, *Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1926.
- Д. Н. Станковић, „Да ли пропис § 290. Крив. зак. укида бигамију и полигамију наших грађана муслиманске вероисповести?”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, књ. 41, 4/1932, 324–326.
- Ivan Steinmetz, „Protestantsko bračno pravo u Bosni i Hercegovini”, *Mjesečnik*, 2/1934, 71–81.
- Драгутин Томац, „Јурисдикција духовних судова у брачним споровима”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, 3/1933, 227–231.
- Драгутин Томац, *Усѝав и брачно љраво*, самостално издање, Загреб 1925.
- Сергеј Троицки, „Обавезни или факултативни грађански брак”, Засебни отисак из *Лейѝойиса Маѝице срѝске*, књ. 307, св. I–II, 85–93.
- Сергеј Троицки, „Предоснова грађанског законѝка и наше верско законодавство”, Посебни отисак из *Сѝоменице Долениу, Креку, Кушеју и Шкерљу*, Југословенска тискарна, Љубљана 1937, 507–580.
- Сергије Троицки, *Хрѝћанска филозофија брака*, Издавачка књижарница Геца Кона, Београд 1934.
- Олга Цвејић-Јаничић „Брачно право у Војводини између два светска рата”, *Зборник Маѝице срѝске за друшѝвене науке*, 125/2008, 33–52.
- Милан Шпехар, „Уредба о конвалидацији бракова у Војводини”, *Архив за љравне и друшѝвене науке*, 1/1929, 46–52.

Simo M. ILIĆ*

MARRIAGE LAW IN THE KINGDOM
OF SCS/YUGOSLAVIA: STATE OF LEGISLATION
AND AN ATTEMPT AT REFORM

After the Unification, in Yugoslavia there was legal particularism between six legal areas where pre-war law was applied. In the field of marriage law, the situation was further complicated because there was additional particularism between the religious marriage law of the six confessions. The article summarises the condition of state and religious legislation, with special reference to outdated norms; further on it presents the problems of legal uncertainty and the conflict of laws that arose from such a legal framework. There was a consensus among the professional public that the existing situation was very dysfunctional and that reforms were needed, but there was no agreement on specific solutions. The degree of influence that religious communities should have in the future was hotly debated, and depending on that, three models were proposed: mandatory church marriage, optional civil or church marriage, or mandatory civil marriage. At the end, the paper provides an overview of the official proposal for a moderate reform in the Draft Civil Code, along with an explanation as to why it was never implemented. Special attention is paid to the reception of foreign law and the adequacy of transplanted norms within the domestic legal system.

Key words: *marriage law, state-church law, church marriage, civil marriage, legal transplants*

Рад приспео / Paper received: 25.10.2022.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 10.11.2022.

* A student of master's studies at the University of Belgrade Faculty of Law, email: *si-moilig@hotmail.com*